

Förortslyftet: Skola

**En plan för att Sverige
inte ska ha några utsatta
områden år 2030.**

Antagen på partirådet 2020-10-18

SAMMANFATTNING

FÖRORTSLYFTET

- **Målet är att vi 2030 inte har några utsatta områden i Sverige.** Utvecklingen ska löpande följas upp med nyckeltal inom de områden planen omfattar.
- **Sverige behöver en plan för att alla,** oavsett var man bor, ska ha tillgång till trygga livsvillkor, bra skolor, möjligheter att kunna försörja sig själva och att bli delaktiga i samhället.
- **Samhället måste ta tillbaka kontrollen** över alla områden där kriminella gäng idag sprider våld och rädsla. Detta ska ske i nära samarbete med myndigheter, lokala aktörer, fastighetsägare och medborgare.
- **Det krävs breda åtgärder,** långsiktighet, fler poliser och skärpt lagstiftning för att öka tryggheten och minska kriminaliteten i utsatta områden.
- Reformpaket med nya förslag för att få bort utsatta områden presenteras inom **fem områden:** lag och ordning, utbildning, tryggare områden, egen försörjning och demokratiska värderingar.

INNEHÅLL

Förslag från rapporten	5
1. En förskola att lita på	9
2. Likvärdighet och skolval	16
3. Skolans ekonomi och statens ansvar	26
4. Stopp för trygghetssegregationen	30
5. Kunskap – biljetten in till samhället	38
Referenser	41

FÖRORD

Liberalerna har antagit ett högt uppsatt mål om att det år 2030 inte ska finnas några utsatta områden kvar i Sverige. För att det ska vara möjligt krävs det en offensiv inom flera politikområden. Inom ramen för Förortslyftet ska reformpaket med nya förslag presenteras inom fem områden: brottsbekämpning och extremism, tryggare bostadsområden, egen försörjning, jämställdhet och demokratiska värderingar samt skola och utbildning. Det du håller i din hand är resultatet av arbetet med politikutveckling inom det sistnämnda området.

Klassresan börjar i klassrummet. Det är en paroll vi liberaler gillar – men det är också något som förpliktar. Ett välfungerande och kompensatoriskt skolväsende är av särskild vikt för de socialt utsatta områdena i Sverige. Att skolor inte lyckas med sitt kunskapsuppdrag i de områden där behovet av välfungerande skolor är som allra störst är ett problem för hela landet. Att ge alla barn och unga tillgång till en trygg miljö som stimulerar deras intellekt, nyfikenhet och vetgirighet är vår skyldighet. Skolan ska ge alla elever tillgång till ny kunskap och nya perspektiv som vidgar deras perspektiv. På så sätt kan skolan bidra till att alla barn och unga ser vilka möjligheter de har. Kunskap är egenmakt, och egenmakt inger hopp – alla ska känna att de kan ta sig någonstans med hjälp av skolan.

Om man menar allvar med att en individ ska ha möjlighet att göra en social och ekonomisk klassresa med skolan som hjälp, måste också politiken säkerställa att skolväsendet håller en hög kvalitet och har en kompensatorisk effekt. Det finns tecken på att så inte är fallet idag. Att elever presterar olika bra i skolan beroende på deras bakgrund är inte unikt för Sverige. Många länder kämpar för att motverka klyftor inom utbildningssystemet. Att få lyckas beror sannolikt på att det inte finns något alexanderhugg för att motverka orättvisa skillnader mellan elever i skolresultat. Det krävs en palett av åtgärder, varav denna rapport syftar till att i en så hög utsträckning som möjligt komma åt många av dem.

Rapporten består därför av flera delar och berör allt ifrån skolans finansieringssystem till åtgärder för att höja studieron i klassrummen. Den berör även förskolan, som har en viktig roll att spela i arbetet mot utanförskap och för integration. Rapporten presenterar även förslag för att motverka pedagogisk segregation, vilket är tendensen att mer erfarna lärare söker sig till skolor med ett mer privilegierat elevunderlag.

Med insatser inom nämnda områden är det möjligt att vända utvecklingen vad gäller skolresultaten i utsatta områden och den ökande segregationen i skolsystemet. Det är helheten som kan göra skillnad. Skolan utgör dock en spegelbild av samhället – de problem som finns ute i samhället kommer alltid att avspeglas i skolan. Det är därför det krävs en offensiv inom flera områden, exempelvis bostadspolitiken. Så länge vi lever segregerat, kommer skolan vara segregerad. Men även om en spegelbild inte går att ta bort, så går det alltid att vinkla spegeln.

I arbetet har Liberalernas medlemmar fått möjlighet att inkomma med förslag och synpunkter genom remissvar. De inkomna svaren har visat på ett stort stöd inom Liberalerna till att lägga policyförslag för att komma åt skolsegregationen. Arbetet har letts av riksdagsledamot Robert Hannah och utredare Isak Skogstad har bistått arbetet med rapporten. Riksdagsledamöterna Roger Haddad och Maria Nilsson har i sin tur bistått med sin expertis inom det utbildningspolitiska området. Till stor hjälp för arbetet har en referensgrupp bestående av liberala politiker från olika delar av landet involverats genom kontinuerliga sammanträden under vilka rapportens innehåll och sakpolitiska förslag har diskuterats. Referensgruppen har bestått av Helena Holmberg, Monica Lundin, Jan Jönsson, Frida Jansson, Torkild Strandberg, Catharina Bildt och Roko Kursar.

Stockholm i april 2020

FÖRSLAG FRÅN RAPPORTEN

Förskola

1. Stärk den uppsökande pedagogiska verksamheten.

Fler barn behöver fångas upp tidigt, redan innan de börjar förskolan, så att språkutvecklande insatser kan sättas in.

2. Säkerställ att barnen får tillräcklig tid i förskolan.

För att barnen ska få goda möjligheter att utvecklas i förskolan är det av stor vikt att de får tillräckligt med tid i förskolan.

3. Gör den allmänna förskolan obligatorisk för barn från fem års ålder.

De femåringar som idag inte går i förskola kommer ofta från socioekonomiskt svaga hem eller är utrikes födda, vilket är samma grupp som gynnas mest av att delta i förskolans pedagogiska verksamhet.

4. Stärk det svenska språkets ställning i förskolans läroplan.

Alla barn ska få utveckla sitt modersmål, men färdigheter i det svenska språket ska prioriteras högst.

5. Genomför en nationell kartläggning av förskolebarns ordförråd.

Att mäta är att veta, och genom en rikstäckande kartläggning kan sådan viktig kunskap frambringas. Kartläggningen bör särskilt fokusera på utsatta områden, då det är där kunskapsluckan i dag är som allra störst. Riktade insatser ska sedan sättas in där och på de förskolor i övrigt där kartläggningen visar att behoven är störst.

6. Ambitionen för lärande måste höjas i förskolan.

Inför konkreta mål för barns utveckling i det svenska språket i förskolans läroplan.

7. Språkförskola ska bli obligatoriskt för nyanlända barn mellan tre och fem år från familjer med ett annat modersmål än svenska.

Barnen ska erbjudas minst 15 timmars språkförskola per vecka.

8. Höj antagningskraven i svenskämnet till förskollärarytbildningen.

På sikt ska det krävas minst betyget C i svenska för blivande förskollärare. Ska barnen i förskolan lära sig svenska är förskollärarnas kunskaper avgörande.

9. Alla barn i förskolan ska kunna lära sig svenska.

Inför språkrav i svenska för all pedagogisk personal i förskolan. Pedagogisk personal som inte uppnår kraven ska erbjudas utbildningsinsatser i form av ett språklyft.

10. Riktlinjer för hur kommuner kan främja mer blandade barngrupper i områden där en stor andel av invånarna är utrikes födda ska tas fram.

Syftet är att motverka att barn som delar ett gemensamt modersmål, som inte är svenska, koncentreras till en specifik förskola. Då blir inte det svenska språket huvudspråk, vilket hämmar integrationen.

11. Stärk rätten till förskola för barn vars vårdnadshavare ansöker om försörjningsstöd.

Deltagande i den allmänna förskolan ska uppmuntras och i normalfallet vara en förutsättning om en vårdnadshavare ansöker om försörjningsstöd.

12. Inför förste förskollärare med särskilt språkansvar i utsatta områden.

De ska ha i uppdrag att särskilt arbeta med att främja barnens utveckling av det svenska språket.

13. Orosanmälningar från förskolan ska kunna delas med grundskolan. Det hindras idag av sekretessregler, vilket gör att grundskolor inte får kännedom om vilka barn som varit föremål för orosanmälan i förskolan.

14. Alla barn ska känna sig trygga och inkluderade i förskolan. Förskolans arbete mot hedersrelaterat förtryck och för en inkluderande genuspedagogik ska stärkas.

15. Även sociala insatser måste börja i tid. Förutsättningarna för tidiga sociala insatser för barn i förskolan måste stärkas, exempelvis genom samverkan mellan förskola, socialtjänst och BVC.

Likvärdighet och skolval

16. Skolor och huvudmän gynnas av ett stabilt skolvalssystem. Inför regler för hur ofta elever får göra skolbyten. Undantag ska gälla i särskilda fall, exempelvis för elever som blir utsatta för mobbning.

17. Alla skolor, både kommunala och fristående, ska ta ett ökat samhällsansvar genom att aktivt arbeta för att främja blandade elevgrupper.

18. Gör valfriheten mer jämlik genom ett samordnat skolval. Möjligheten för elever och vårdnadshavare att göra ett informerat skolval underlättas om tillgången till information, statistik och ansökan samlas på ett ställe.

19. Ge fler elever möjlighet att söka till skolor på rättvisa villkor. Inför en gemensam tid från när barn tidigast får placeras i kö till fristående skolor. Skolköer bör begränsas till ett år före skolstart.

20. Alla skolor ska avsätta en kvot för nyanlända elever. Fem procent av de tomma platserna ska på så sätt bli tillgängliga för dem. Det ger nyanlända elever en chans att komma in på eftersökta skolor av hög kvalitet.

21. Ge kommuner bättre förutsättningar att arbeta mot skolegregation. Låt kommunala skolor skapa upptagningsområden.

22. På de mest utsatta skolorna ska lärarna ges bäst förutsättningar. Liberalerna vill genomföra en satsning mot pedagogisk segregation. Genom att satsa på exempelvis högre löner, större möjligheter för rektorer att minska den enskilda lärarens arbetsbörda, tillgång till speciallärare, individuellt fortbildningskonto för lärare och god tillgång till avlastande stödresurser ska det blir mer attraktivt för legitimerade och erfarna lärare att söka sig till utsatta skolor.

23. Rektorer måste få utökat mandat att forma sina lag. För att vända utvecklingen på utsatta skolor måste rektorer få ökade befogenheter att bestämma vilka lärare som ska arbeta där. Det bör åstadkommas genom förhandlingar.

24. Karriärtjänster för lärare ska premiera viktig erfarenhet. Vid tillsättning av karriärtjänster ska det anses meriterande att som lärare ha erfarenhet av undervisning på en socialt utsatt skola. Det bör utredas om det även ska beaktas vid tillsättning av rektorer.

25. Koppla socialt utsatta skolor till lärarutbildningarna genom att etablera samarbeten. Fler lärarstudenter ska under sin utbildning få erfarenhet av att jobba på socialt utsatta skolor.

26. Samhället är större än staten. Fler krafter behöver involveras för att stärka skolresultaten i utsatta områden. Stärk organisationer inom civilsamhället som stöttar utsatta skolor genom exempelvis läxläsning, lärarrekrutering och socialt stöd.

Skolans ekonomi och statens ansvar

27. Skolan måste bli mer likvärdig. Ett viktigt steg mot en likvärdig och statlig skola är att utreda en stabil och kompensatorisk modell för nationell finansiering av skolan. En sådan

modell ska beakta elevernas socioekonomiska situation och utreda hur ett system för skolans finansiering kan bidra till att främja kvalitet, långsiktighet och stabilitet för olika skolor i hela landet.

28. Skolan ska vara som starkast där elevernas förutsättningar är som svagast.

Ett viktigt steg mot ett återförstatligande av skolan vore att låta staten starta och bedriva särskilda skolor i utsatta områden.

Kommunala skolor i utsatta områden som under lång tid misslyckats med sitt uppdrag ska kunna övertas av staten och drivas vidare med ett särskilt kunskapsuppdrag.

29. Huvudmän ska fokusera på kunskapsuppdraget, inte administration. Minska antalet riktade statsbidrag till skolor och slå ihop dem till ett större sektorsbidrag.

Sätt stopp för trygghetssegregationen

30. Regler utan konsekvenser är inte regler. Alla skolor ska införa konsekvensrapporter. På samma sätt som alla skolor idag har ordningsregler, ska det finnas dokument som tydligt fastställer vilka konsekvenser regelövertramp för med sig.

31. Slopa kravet på elevers medbestämmande om ordningsregler.

Elever ska involveras i arbetet med skolans ordningsregler, men vilka regler som ska gälla ska alltid beslutas av skolans ledning.

32. Lärare ska känna sig trygga i sin yrkesutövning. Förtydliga lärares ansvar och befogenheter i skollagen. Det ska vara tydligt vad en lärare får göra för att upprätthålla trygghet och studiero.

33. Minska lärarnas administration. Slopa kravet på att även mindre disciplinära åtgärder, som exempelvis när en elev som stör undervisningen skickas ut från klassrummet, alltid måste dokumenteras av läraren.

34. Samarbete mellan skolor och vårdnadshavare är viktigt. Alla skolor ska införa förväntansdokument som vårdnadshavarna ska signera. I dokumentet ska det exempelvis tydligt framgå vilka regler som gäller på skolan.

35. En tillsägning är inte en kränkning.

Skollagen måste tydliggöras, så att det inte är en enskild elevs subjektiva åsikt som avgör vad som är en kränkning. Missbruk riskerar att urholka allvaret i en kränkning.

36. Reformera anmälningssystemet. Om man vill anmäla en lärare, ska det först hanteras av huvudmannen lokalt innan Skolinspektionen centralt involveras. Eventuella konflikter eller meningsskiljaktigheter kan ofta lösas bäst på skolan först.

37. Handling är viktigare än ord. Kravet på att alla skolor alltid ska uppdatera sina likabehandlingsplaner årligen bör slopas – det viktiga är att alla skolor aktivt arbetar med att de efterlevs.

38. Arbetet för trygghet och studiero ska vila på vetenskaplig grund.

Ge Skolverket i uppgift att kontinuerligt sammanställa internationell evidens gällande konkreta metoder för att skapa trygghet och studiero samt motverka mobbning i skolor.

39. Elever som förstör skolans egendom ska hållas ansvariga för det. Inför ersättningskrav för elever som begår skadegörelse i skolan.

40. Stärk skolans yttre skydd baserat på ett trygghetsperspektiv. Skolan är inte en allmän plats, och för att skapa trygghet är det viktigt att enbart behörig personal samt skolans elever kan ta sig in i skolans lokaler och utrymmen.

41. Ingen elev ska känna sig otrygg i skolans lokaler. Alla skolans inre miljöer måste planeras och utformas utifrån ett feministiskt och inkluderande perspektiv i syfte att skapa ökad trygghet.

42. Lärare varken kan eller ska göra allt.

Staten ska stötta skolor i utsatta områden så att de i högre utsträckning kan anställa social stödpersonal.

43. Skolan kan göra mycket, men inte allt.

Många elever som inte lyckas i skolan har en bakomliggande social problematik. Socialtjänsten ska aktivt stötta utsatta elevers skolgång. Socialtjänstlagen bör utökas med ett uppdrag till socialnämnderna att aktivt stötta utsatta barns skolgång, förebygga skolfrånvaro och motverka att elever avbryter sin skolgång.

Kunskap – biljetten in till samhället

44. Introduktionsprogrammen i gymnasieskolan har misslyckats.

Möjligheterna att införa en helt ny skolform bör utredas och övervägas. Obehöriga elever måste få fler chanser att välja olika vägar genom skolsystemet, exempelvis genom helt praktiska spår.

45. Förläng skolplikten för elever som inte uppnår gymnasiebehörighet.

Plikten ska upphöra vid 18 års ålder, eller innan om eleven genomgår en praktisk utbildning efter grundskolan eller uppnår gymnasiebehörighet. För nyanlända elever ska skolplikten förlängas upp till 20 års ålder.

46. Fler krafter behövs för att vända kunskapsresultaten i utsatta områden.

Stötta civilsamhället för fler läsfrämjande insatser i utsatta områden.

47. Många barn och unga saknar akademiker i sin närhet.

För att fler elever ska känna att akademien är en möjlig väg för dem, ska universiteten få i uppdrag att mer aktivt arbeta uppsökande för att motverka social snedrekrytering.

1. EN FÖRSKOLA ATT LITA PÅ

Sverige har sannolikt en av världens bästa förskolor. En väl fungerande förskola ger fler barn en god chans att lyckas i livet och för de som kommer till Sverige ger förskolan möjlighet att även de yngsta barnen får lära sig det svenska språket. En förskola med god kvalitet är av vikt för att främja barnens välmående och psykiska hälsa, men det utgör även ett stöd för föräldrarna i deras fostrande roll. Icke desto mindre är även en välfungerande förskoleverksamhet en förutsättning för att föräldrar, inte minst kvinnor, ska kunna delta aktivt i arbetsmarknaden. Således är förskolan en förutsättning för jämställdhet.

Läroplanen föreskriver även att förskolan ska erbjuda en miljö i vilken barn kan utföra varierande aktiviteter i olika sammanhang. Förskolan ska främja att barnen breddar sina lekmönster och via av aktiviteter och det fastslås att alla som arbetar i förskolan ska bidra till att barnen, oavsett könstillhörighet, ges möjlighet att vidga sina upplevelser. För att det ska vara möjligt måste självfallet alla barn ha likvärdiga förutsättningar att kunna delta i förskolans aktiviteter och lek.

Skolinspektionen fick år 2015 i uppdrag att granska förskolans kvalitet och måluppfyllelse under tre år. När uppdraget redovisades i en slutrapport år 2018 framkom det att kvaliteten varierar i alltför hög grad. Kvalitetsskillnader finns mellan alla typer av förskolor – men även inom förskolor. Det finns också stora skillnader i hur förskolepersonalen i de granskade förskolorna tar sig an det pedagogiska uppdraget och arbetar med olika områden i läroplanen. Enligt

Skolinspektionen innebär detta att förskola i Sverige inte är likvärdig för alla barn och att förutsättningarna för förskolans kompensatoriska uppdrag påverkas negativt.¹

Deltagandet i förskolan är högt – men inte för alla

Även om det inte är obligatoriskt med förskola är de flesta barn inskrivna i förskolan. Enligt statistik från SCB var 94 procent av alla barn i åldern 3-5 år inskrivna i förskolan hösten 2018. Av de barn som inte var inskrivna i förskolan var utrikes födda barn, barn från familjer med låga inkomster och barn till lågutbildade överrepresenterade. Av de 23 000 barn i åldern 3-5 år som inte gick i förskolan var 20 procent utrikes födda (jämfört med 7 procent av samtliga barn i samma ålder) och 18 procent bodde i en familj med låg inkomststandard (jämfört med 8 procent av samtliga barn i samma ålder).²

Det är med andra ord en överväldigande majoritet av barnen i låga åldrar som dagligen går i förskolan, men av dem som inte gör det – vilket trots allt ändå är totalt 23 000 barn – är socioekonomiskt svaga grupper dominerande. Det finns också indikationer som tyder på att deltagandet i förskoleverksamheten är som lägst i utsatta områden, som exempelvis i Järvaområdet i Stockholm. Där finns de utsatta stadsdelarna

1 Skolinspektionen (2018), Förskolans kvalitet och måluppfyllelse – ett treårigt regeringsuppdrag att granska förskolan, slutrapport, Regeringsrapport 2018.

2 SCB (2019), 23 000 barn går inte i förskola, Senast uppdaterad 2010-10-01.

Rinkeby/Kista och Spånga/Tensta, där nästan 600 barn i förskoleåldern inte var inskrivna under 2018. Det motsvarar cirka 11 procent av barngruppen i området. Det har rapporterats om att det finns nätverk av föräldrar i dessa områden som aktivt väljer att stanna hemma med sina barn till dess att skolplikten tar vid.³

Betydelsen av förskola

Flera studier har visat att deltagande i förskola kan ha gynnsamma effekter för barns utveckling, på att dessa positiva effekter är som störst för barn från socioekonomiskt svaga förhållanden.⁴ En norsk studie följde utvecklingen hos barn som erbjöd avgiftsfri förskola i ett eller två år innan de började skola. Resultaten indikerade att barn som fick avgiftsfri förskola presterade bättre i läsning och skrivning samt matematik under de tidiga skolåren. En uppföljning i slutet av den obligatoriska skolan visade dessutom att de språkliga förbättringarna höll i sig under hela skolgången, även om detta resultat endast verkade gälla för flickor.⁵

Studier har visat att barns sociala utveckling, motorik och språkfärdigheter utvecklas av att gå i förskola. Tidig förskola gynnar barn vars mammor var lågutbildade och barn vars föräldrar var utrikes födda. Barn till högutbildade påverkades däremot inte i samma utsträckning av tidig förskola. Vidare var utfallet bättre för barn som deltagit i verksamhet med små barngrupper (högst tio barn) och där personalen var äldre, hade relevant utbildning och i högre grad var heltidsanställda. Forskarnas slutsats är att tidig förskola kan jämna ut en del av de skillnader som finns mellan barn till låg- respektive högutbildade föräldrar samt mellan barn till utrikes respektive inrikes födda föräldrar.⁶

I en studie från IFAU studeras de långsiktiga

3 Ekot (2019). Tusentals barn i Sverige går inte i förskolan. [Radioprogram]. Producent: Cecilia Zabin Tengmark, Sveriges Radio, P1 22 oktober.

4 Andersson, Ariane och Sandberg, Elin, Förskolan – En god investering i jämlika livsvillkor. Delrapport från Kommissionen för ett socialt hållbart Stockholm, Kommissionen för ett socialt hållbart Stockholm. För en översikt av Stockholms stads rapporter om social hållbarhet under åren 2015-2027, se <https://start.stockholm/om-stockholms-stad/utredningar-statistik-och-fakta/utredningar-och-rapporter/social-hallbarhet/>.

5 Drange, Nina (2018) Promoting integration through child care: Lessons from Norway, SNS Analys, nr 50.

6 Christina Felfe Rafael Lalive (2014), Does early child care help or hurt children's development?, Working Paper Series 2014:22, IFAU.

effekterna av att gå i förskolan för barns framtida välmående och prestationer. Inom ramen för undersökningen har 26 studier från ett flertal länder i olika delar av världen använts för att mäta vilka effekter deltagande i förskola har för barnen från och med tredje klass tills de når vuxen ålder. Studier som jämför effekterna av deltagande i förskola med andra typer av barnomsorg ger blandade resultat när det gäller hälsa, välmående och beteende. När det gäller skolprestationer, utbildningslängd, högsta utbildningsnivå, anställning och lön visar dock studierna att effekterna av att ha gått i förskolan överlag är positiva. Det framgår även att deltagande i förskola har mer positiva effekter för barn med knappa socioekonomiska resurser än för andra barn.⁷

I en rapport av Folkhälsomyndigheten och Centrum för epidemiologi och samhällsmedicin studeras hur barns hälsa och utveckling i de nordiska länderna påverkas av förskolan totalt sett samt av olika faktorer i förskolan. När det gäller förskolans samlade effekter på barns hälsa och utveckling konstaterar rapporten att forskning visar att barn som har gått i förskola är bättre på språk och matematik, att de har bättre psykisk hälsa och får färre infektioner och att de i vuxen ålder har högre utbildningsnivå och inkomst än barn som inte har gått i förskola. När det gäller frågan om hur barns hälsa och utveckling påverkas av olika faktorer i förskolans utformning fastslår rapporten att forskningen visar att en högre andel utbildade förskollärare bland personalen kan förbättra barnens utveckling. Barn verkar gynnas också av att personalen får kompetensutveckling i sitt yrke. Vidare har rutiner för övergång från förskola till skola positiva effekter på barns psykiska hälsa och kognitiva utveckling.⁸

Det finns många studier som tyder på stora samhällsekonomiska vinster av tidiga utbildningsinsatser, speciellt för barn som kommer från familjer med låg utbildning, låg socioekonomisk status eller som invandrat från länder med lågt humankapital. Förskolan är viktig, men

7 Dietrichson, Jens & Kristiansen, Ida Lykke & C. V. Nielsen, Bjørn (2018), Universal preschool programs and long-term child outcomes: A systematic review, Working Paper Series 2018:19, IFAU - Institute for Evaluation of Labour Market and Education Policy.

8 Folkhälsomyndigheten och Centrum för epidemiologi och samhällsmedicin (2017), Förskolans påverkan på barns hälsa - en genomgång av den vetenskapliga litteraturen.

insatser måste i särskilda fall sättas in redan före förskolan. Randomiserade studier har exempelvis funnit positiva effekter för socioekonomiskt svaga barn från 0 till 5 år av hembesök, coachning och pedagogiska leksaker. Sådana tidiga insatser hade en gynnsam effekt för barnens kognitiva och socioemotionella utveckling.⁹

Likvärdighet i förskolan

Förskolan är en del av det svenska skolväsendet, och således omfattas även förskolan som skolform av skollagens bestämmelser om likvärdighet. Till skillnad från grundskolan saknas det dock systematiska jämförelser av kvaliteten inom förskolan internationellt, vilket gör det svårt att jämföra den svenska förskolans likvärdighet relativt andra länder. En rapport från Sveriges Kommuner och Landsting, SKL (numera Sveriges Kommuner och Regioner) undersökte i vilken utsträckning kommuner använder sig av socioekonomisk resursfördelning inom skolan och förskolan.

Bakgrunden till rapporten är att skolan och förskolan ska vara likvärdig och uppväxa skillnader i barns och elevers bakgrund och förutsättningar, vilket bland annat kan ske genom att kommunerna differentierar sin fördelning av resurser. Studien baseras på en enkät till landets kommuner och visar att det är en förhållandevis liten andel av den totala budgeten för skola och förskola som omfördelas utifrån socioekonomiska faktorer. Endast 45 procent av de svarande kommunerna uppger att de har en modell för socioekonomisk resursfördelning för förskolan. Omfördelning av resurser i förskolan är vanligast i större kommuner.¹⁰

I en annan rapport har Skolinspektionen granskat hur 30 kommuner med stora socioekonomiska skillnader arbetar för att motverka segregationens negativa effekter på resultaten i skolan, förskolan och fritidshem. I granskningen ser Skolinspektionen att en övervägande majoritet av de granskade kommunerna behöver utveckla sitt arbete inom detta område. I 25 av de 30 granskade kommunerna riktar Skolinspektionen kritik mot kommunernas arbete med uppföljning

och utvärdering av det resursfördelningssystem man tillämpar. Granskningen bekräftar tidigare studier av Skolverket som visar att den omfördelning av resurser som kommunerna gör utifrån behov är förhållandevis försiktig och att fritidshem och förskolor mera sällan omfattas av någon omfördelning.¹¹

Pedagogisk segregation i förskolan

När det gäller situationen i Stockholm noterar rapporten att deltagandet i förskolan är högt men att områden med sämre socioekonomiska förutsättningar har en lägre inskrivningsgrad. Trots att staden omfördelar resurser för att kompensera för skilda socioekonomiska förutsättningar finns det små eller inga samband mellan sämre socioekonomiska förutsättningar och små barngrupper respektive högre personaltäthet. När det gäller utbildade förskollärare är andelen lägre i områden med sämre socioekonomiska förutsättningar. Nöjdheten med förskolan är också lägre i dessa områden.¹²

I en artikel där Malmö ingår som empiriskt fall framhålls att förskolan har potential att vara en arena för social jämlikhet, men att det finns vissa villkor för att detta ska kunna ske. En slutsats från forskningen är enligt artikelförfattaren att förskolan har störst betydelse för barn från resursfattiga områden och för utsatta barn, under förutsättning att förskolan har tillräckligt hög kvalitet. Forskningen pekar på att personalens kompetens, pedagogiska medvetenhet och utbildning är viktiga faktorer för att barnen ska ha en gynnsam utveckling och god psykisk hälsa. I artikeln framhålls att den bäst utbildade personalen därmed borde finnas i resursfattiga områden. Studien av Malmö visar dock att den högst utbildade personalen i stället fanns i förskolor som låg i mer resursstarka stadsdelar.¹³

9 Doyle, O. (2017). The first 2,000 days and child skills: Evidence from a randomized experiment of home visiting (No. 17/15). Working Paper Series.

10 Sveriges kommuner och landsting (2018), Socioekonomisk resursfördelning i skola och förskola, Stockholm: Sveriges kommuner och landsting.

11 Skolinspektionen (2014), Kommunernas resursfördelning och arbete mot segregationens negativa effekter i skolväsendet, Kvalitetsgranskning Rapport 2014:01

12 Andersson, Ariane och Sandberg, Elin, Förskolan – En god investering i jämlika livsvillkor. Delrapport från Kommissionen för ett socialt hållbart Stockholm, Kommissionen för ett socialt hållbart Stockholm. För en översikt av Stockholms stads rapporter om social hållbarhet under åren 2015-2027.

13 Person, Sven (2014), "Förskolan och social jämlikhet", i Sernhede, Ove & Tallberg Broman, Ingegerd (red.) (2014). Segregation, utbildning och ovanliga läroprocesser, Stockholm: Liber, sid. 94-111.

SAMMANFATTNING

Deltagandet i den svenska förskolan är högt. Hela 94 procent av alla barn i åldern 3-5 år är inskrivna i förskolan. De cirka 23 000 barn som inte går i förskolan tenderar dock i sin tur att bestå av socioekonomiskt svaga grupper, som exempelvis utrikes födda.

Internationella studier visar att förskolan har positiva effekter för barns studieresultat som välmående. Studier indikerar att särskilt gynnsamt är förskola för socioekonomiskt svaga och utrikes födda barn.

Förskolan brister i likvärdighet. Endast 45 procent av kommunerna fördelar resurser till förskolor utifrån socioekonomiska faktorer.

Likt grundskolan råder det även pedagogisk segregation i förskolan, vilket betyder att förskolor i mer resursstarka områden tenderar att ha fler legitimerade förskollärare och högre utbildad personal.

Policyförslag för en väl fungerande förskola i utsatta områden

Om klassresan börjar i skolan, så börjar integrationen i förskolan. En väl fungerande förskola gör det möjligt att tidigt introducera barn för en social kontext i vilken kommunikation, språk och samarbete är en grundstomme. Särskilt viktig för barns utveckling är förskolan för marginaliserade grupper, som exempelvis utrikes födda och barn från socioekonomiskt svaga hemma, indikerar forskningen.

Slutsatsen av de studier som undersökt effekten av förskola bör således vara att förbättringar i förskolans verksamhet kan utgöra en viktig del i arbetet med att stärka integrationen på lång sikt. Samtidigt måste åtgärder vidtas för att öka andelen barn som är inskrivna i förskolan, särskilt då de grupper som idag inte går i förskola tenderar att tillhöra grupper som redan står utanför samhället. Det är även av vikt att vidta åtgärder som ökar vårdnadshavares, och då särskilt utrikes födda kvinnors, deltagande på arbetsmarknaden, då det sannolikt leder till högre deltagande i

förskoleverksamhet för dessa mammors barn.

I syfte att stärka den svenska förskolan och möjliggör för fler barn att ta del av förskolans pedagogiska verksamhet föreslås följande:

1. Fånga upp barnen tidigt – stärk den uppsökande pedagogiska verksamheten.

Tidiga insatser för barn får ofta störst effekt. Det gäller även om man vill förhindra utanförskap på lång sikt. Tidig språkexponering är avgörande för alla barn – men särskilt för nyanlända och utrikes födda. Om barn med ett annat modersmål än svenska tidigt exponeras för en svensktalande språkmiljö, exempelvis i form av böcker, sociala kontakter och gemenskaper, förbättras förutsättningarna för dem att senare klara av skolan. Liberalerna ser ett behov av att stärka och utvidga den tidigt uppsökande pedagogiska verksamheten, som föregår förskolan. Det kan exempelvis ske genom att barnhälsovård och bibliotek får ett gemensamt uppdrag att på olika sätt stimulera barns språkutveckling, exempelvis i nära samarbete med öppna förskolan. Det kan handla om att BVC får i uppdrag att identifiera föräldrar som hade gynnats av språkstödande insatser, och att dessa föräldrar senare får besök av kommunens bibliotekarier med språkfrämjande barnlitteratur som kan stimulera barnens utveckling av det svenska språket samt information om den öppna förskolans verksamhet. För detta ändamål kan särskilda barnbibliotekarier med fördel nyttjas. Den uppsökande verksamheten bör även arbeta för att fler skriver in sina barn i förskolan.

2. Säkerställ att barnen får tillräcklig tid i förskolan.

För att barnen ska få goda möjligheter att utvecklas i förskolan är det av stor vikt att de får tillräckligt med tid i förskoleverksamheten. Tillräcklig tid i förskolan gör det även möjligt för föräldrar att aktivt söka jobb eller delta i vuxenutbildning. Båda dessa aspekter är särskilt viktiga vad gäller barn och förskolor i utsatta områden. Liberalernas långsiktiga mål är att barn till föräldralediga och arbetslösa ska ha rätt till 30 timmars vistelse i veckan. Förskolan bör således successivt bygga ut i den takt som är möjlig givet kvalitet och kommunernas ekonomiska förutsättningar.

3. Gör förskolan obligatorisk från fem års ålder. Deltagandet i den svenska förskolan är högt, hela 94 procent av alla barn i åldern 3 till 5 år är inskrivna i förskolan. Det gynnar både barnen och samhället i stort. Grunden för barns lärande och sociala utveckling läggs ofta i förskolan. Trots att förskolans positiva effekter för barns utveckling är det fortfarande vissa barn som inte deltar i förskolans verksamhet, och bland dessa barn är familjer från socioekonomiskt svaga grupper överrepresenterade. Liberalerna vill att barn från fem års ålder ska omfattas av en förskoleplikt, så att förskolan kan ge fler barn möjlighet att utvecklas som individer i förskolans verksamhet.

4. Stärk det svenska språket i förskolans läroplan. Idag har förskolan i uppdrag enligt läroplanen att varje barn ska få förutsättningar att utveckla både barnets modersmål och det svenska språket. Det är bra, då flera studier har funnit att ett starkt modersmål är viktigt för barns utveckling av sitt andraspråk. Samtidigt ser Liberalerna ett behov av att stärka det svenska språkets ställning på förskolor där en majoritet av barnen har ett annat modersmål än svenska. Det ska vara tydligt att alla förskolor ska sätta barnets utveckling av det svenska språket i första rum. Alla barn gynnas av det, men framförallt barn som inte får med sig det svenska språket hemifrån. Ingen förskollärare ska på grund av skrivningar i förskolans läroplan behöva känna sig osäker på vilket språk de aktivt ska uppmuntra barnet att använda. Således bör förskolans läroplan ändras, så att det tydligt framgår att svenska är huvudspråket i förskolan och att barnets utveckling av det svenska språket ska prioriteras framför andra språk.¹⁴ Det ska även fortsättningsvis finnas möjligheter att bedriva förskoleverksamhet med särskild språkprofil.

5. Nationell kartläggning av ordförrådet hos barn i förskolan. Idag saknas mycket kunskap om det svenska språkets ställning i förskolan. Som exempel kan nämnas att varken Skolinspektionen eller Skolverket genomför mätningar av ordförråden hos barnen i förskolan. För att kunna identifiera förskolor med barn i behov av språkfrämjande insatser och för att kunna utvärdera metoder och satsningar på språkinlär-

¹⁴ I förvaltningsområden för nationella minoriteter har barn som har rätt till förskoleplats också rätt till en plats på en förskola där hela eller en väsentlig del av utbildningen bedrivs på finska, meänkieli eller samiska. Liberalerna föreslår inga ändringar för förskolans uppdrag vad gäller nationella minoriteter.

ning i förskoleverksamheten är det av stor vikt att det finns tillgänglig kunskap på området. Skolverket bör få i uppdrag att genomföra en nationell kartläggning av ordförråden hos barnen i förskolan. Den bör särskilt fokusera på utsatta områden, då det är av vikt att frambringa kunskap om skillnader i ordförråden mellan barn från olika bakgrunder. Barn med utländsk bakgrund är en heterogen grupp och det finns således anledning att tro att både ordförråden och svenskkunskaperna skiljer sig stort beroende på föräldrarnas bakgrund. Genom en nationell kartläggning kan även forskning, studier och utvecklande av språkfrämjande metoder främjas. Kartläggningen syftar till att möjliggöra riktade insatser på de förskolor där behoven är som störst.

6. Sätt upp konkreta mål för barns utveckling i det svenska språket. Trots att förskolan har ett tydligt uppdrag att stimulera barnets språkutveckling i svenska och trots att läroplanen ställer höga krav på att barnet ska kunna kommunicera saknas det tydliga riktlinjer för vad som anses vara en acceptabel nivå vad gäller färdigheter i det svenska språket för barn i förskolan. I läroplanen framgår endast att barnen ska ”ges förutsättningar att utveckla” det svenska språket och sitt modersmål. Konkreta mål motsvarande skolans kunskapsmål för barnens språkutveckling saknas. Ambitionerna för lärande i förskolan måste höjas – och viktigast är att sätta det svenska språket först. Det bör således införas konkreta mål för barns färdigheter i det svenska språket. Det kan övervägas om det ska införas motsvarande mål för andra färdigheter. Målet ska bland annat fastställas vad som anses vara en acceptabel respektive god nivå vad gäller förskolebarnens ordförråd. Resultaten från den nationella kartläggningen av barnens ordförråd i kombination med relevant forskning ska sammanställas av Skolverket och ett förslag på konkreta mål för barns färdigheter i det svenska språket ska tas fram. Förskolan ska ha i uppdrag att särskilt prioritera språkfrämjande insatser för de barn som inte besitter en acceptabel nivå i det svenska språket.

7. Obligatorisk språkförskola för nyanlända. Förskolans potential för att lägga en god grund för barnens kognitiva, sociala och emotionella utveckling är stor. En förskola med ett fokus på lärande och det svenska språket har särskilt stor betydelse för barn till nyanlända

eller för barn i familjer där svenska inte är familjespråket. Liberalerna föreslår att språkförskola görs obligatoriskt för dessa barn. Dessa familjer och deras barn ska erbjudas minst 15 timmar språkförskola per vecka när barnen är mellan tre och fem år. Om det inte är möjligt att göra språkförskolan obligatorisk för dessa barn, kommer Liberalerna gå fram med ett krav på att kommuner ska bli skyldiga att erbjuda språkförskola och aktivt arbeta uppsökande för att få fler barn till nyanlända till förskolan. Integrationspotentialen i detta innebär även att de nyanlända föräldrarna får en ökad jobbchans om obligatorisk språkförskola införs. Om barnet går i förskola under dagarna blir det lättare för föräldrarna, särskilt kvinnorna, att ta ett kliv in på arbetsmarknaden. För vissa innebär det ett stort kliv ut från en isolerad tillvaro i hemmet. För att språkförskolan ska fungera bör det finnas krav på pedagoger med särskild kompetens, alltså utbildade förskollärare.

8. Ökade krav på svenskkunskaper för antagning till förskollärarytbildningen.

Idag ställs alldeles för låga krav på studenters svenskkunskaper när de antas till en förskollärarytbildning. Det krävs endast grundläggande behörighet, vilket gör att det är fullt möjligt att antas till förskollärarytbildningen trots att studenten enbart uppnår det lägsta godkända betyget i svenska, det vill säga E. Att vara förskollärare är ett yrke som ställer höga krav på språklig förmåga, av både kommunikativa och språkfrämjande skäl. Liberalerna anser således att det är fullt berättigat med ett mål om att det ska krävas högre betyg, på sikt minst ett C, i svenskämnet för att kunna antas till förskollärarytbildningen. Vidare vill Liberalerna att förskollärarytbildningen ska ge alla studenter kunskap om språkutvecklande pedagogik. Liberalerna föreslår även att Skolverket får i uppdrag att genomföra en genomlysning av internationell forskning och utvärderingar för att ta reda på om det finns fortbildningsprogram med en vetenskapligt bevisad effekt för barnens utveckling av språket.

9. Även barnskötare och annan pedagogisk personal i förskolan måste behärska språket väl.

En stor del av barnen i utsatta områden lär sig svenska endast i förskolan. De måste mötas av personal som kan tala fullgod svenska. Det är vanligt att en stor del av personalen som arbetar på förskolor inte är utbildade förskollärare, utan har en utbildning som exempelvis

barnskötare. Många kommer till förskolan efter att till exempel ha genomgått Yrkes-SFI för barn och fritidsarbeten eller liknande utbildningar. Det är bra vägar in i det svenska samhället. För just förskolor i utsatta områden är det däremot avgörande att alla i den pedagogiska personalen talar fullgod svenska. Liberalerna föreslår även att all pedagogisk personal i utsatta områden, exempelvis barnskötare, måste uppfylla språkkrav i svenska. Barnskötare och annan pedagogisk personal som är i behov av utbildningsinsatser för att klara språkkravet bör erbjudas det. Fler huvudmän bör etablera utbildningstrappor för personalen inom förskolan.

10. Förskolans barngrupper bör vara blandade – en koncentration av vissa grupper kan hämma integrationen.

I flera av Sveriges utsatta områden består gruppen utrikes födda av många olika nationaliteter och etniciteter. På så sätt pratas många olika språk i samma område, medan det svenska språket möjliggör kommunikation mellan olika grupper. Samtidigt finns det områden där andra språk har blivit huvudspråk på förskolan. Liberalerna ser att det kan finnas ett behov av att i områden där det är möjligt arbeta för mer blandade barngrupper i förskolan. Eftersom barn oftast går på den närmast belägna förskolan är det i vissa fall varken möjligt eller önskvärt att ändra barngruppernas sammansättning. Samtidigt kan det finnas områden där det faktiskt är möjligt att åstadkomma mer blandade elevgrupper, särskilt när man planerar var nya förskolor ska etableras. Liberalerna föreslår att riktlinjer för hur kommuner kan skapa mer blandade barngrupper i områden där en stor andel av befolkningen är utrikes födda ska tas fram.

11. Stärk rätten till förskola för barn vars vårdnadshavare ansöker om försörjningsstöd.

Inom ramen för januariavtalet har regeringen och samarbetspartierna föreslagit att det ska införas en språkplikt som krav för rätt till försörjningsstöd. Innebörden av förslaget är att det i socialtjänstlagen ska anges som krav för försörjningsstöd att den sökande vid behov ska delta i grundutbildning i svenska. Liberalerna ser därtill ett behov av åtgärder som främjar deltagande i den allmänna förskolan för barn vars vårdnadshavare får försörjningsstöd. I normalfallet ska det vara en förutsättning för en vårdnadshavare som ansöker om att erhålla

försörjningsstöd att om vederbörande har barn i förskoleåldern, så ska barnet delta i den allmänna förskolan.

12. Inför förste förskollärare med särskilt språkansvar i utsatta områden. Idag har kommuner som exempelvis Malmö, Linköping, Solna och Göteborg förste förskollärare – och fler kommuner är på gång. Liberalerna föreslår att kommuner där det finns ett behov av språkfrämjande insatser inrättar särskilda tjänster för förskollärare med god kompetens i det svenska språket. Dessa förste förskollärare ska ha som särskilt uppdrag att arbeta med att främja barnens användning av och utveckling i det svenska språket. I större kommuner finns goda förutsättningar för dessa förskollärare att främja samverkan och utvecklingsinsatser, exempelvis i samarbete med kommunens bibliotek eller läsfrämjande insatser inom civilsamhället.

13. Orosanmälningar från förskolan ska delas med grundskolan. Både förskolan och skolan är viktig för barn i utsatta situationer. Om ett barn far illa eller befaras vara utsatt behövs ibland en anmälan till socialtjänsten, en så kallad orosanmälan. Eftersom samverkan mellan flera aktörer är viktigt för att stötta barn som far illa eller riskerar att göra det, är det viktigt att information om orosanmälan delges till en eventuell mottagande grundskola. Detta förhindras idag på grund av sekretessregler, vilket får följderna att grundskolor som tar emot barn från förskolan inte har någon kännedom om vilka barn som har varit föremål för orosanmälan. Det förhindrar uppföljning och försvårar grundskolans möjlighet att särskilt värna de mest utsatta barnen. Informationsutbyte om orosanmälningar ska även vara möjligt vid byte av förskola eller huvudman.

14. Förskolans arbete mot hedersrelaterat förtryck och för inkluderande genuspedagogik ska stärkas. Redan i tidig ålder skolas barn in i traditionella könsroller. Så borde det inte vara. Målet är att barn ska utvecklas utan att bli begränsade av traditionella förväntningar och roller som är baserade på barnens kön. Alla pedagogiska aktiviteter i förskolan ska vara öppna för alla och insatser för att stärka kompetensen hos förskolans personal ska genomföras. Skolverket bör få i uppdrag att utveckla utbildning och stödmaterial med fokus

på genuspedagogik och hedersrelaterat förtryck. Tidiga insatser i förskolan är viktigt i syfte att både förebygga stereotypa könsroller och för att motverka hedersrelaterat våld och förtryck.

15. Skapa bättre förutsättningar för tidiga sociala insatser för barnen i förskolan. Barn som riskerar att fara illa, antingen genom att inte få sina psykosociala behov tillfredsställda eller genom att i värsta fall utsättas för våld i hemmet, kan ofta identifieras i tidig ålder. Förskollärare har god erfarenhet av föräldrakontakt och särskilt god erfarenhet av att upptäcka barn som signalerar att något inte står rätt till. Detta kräver att det finns rutiner och samverkan mellan exempelvis förskola, socialtjänst och barnavårdscentraler. Alla kommuner ska upprätta samverkan mellan förskola, socialtjänst och BVC i syfte att etablera kanaler för samarbete, exempelvis familjecentraler. I det fall ett barn far illa, ska förskolans personal ha tydliga rutiner för hur det ska hanteras, exempelvis genom specifika kontaktpersoner hos kommunens socialtjänst. Ytterligare en fördel med att etablera en samverkan mellan förskola och BVC är att de senare också kan upplysa om förskolans verksamhet för nyblivna föräldrar, och förmedla dem vidare till en förskola de samarbetar med. På så sätt kan fler föräldrar få kännedom om deras möjligheter att låta barnet bli inskrivet i förskolan.

2. LIKVÄRDIGHET OCH SKOLVAL

Den svenska skolan ska, utöver att vara likvärdig, även vara kompensatorisk. Det betyder att skolan ska ge alla elever möjlighet att nå så långt som möjligt och kompensera för elevers olika förutsättningar.¹⁵ På samma sätt som vi liberaler värnar om en kompensatorisk skola som sätter kunskap i första rum värnar vi även familjers egenmakt och möjlighet att påverka sin framtid. På så sätt måste även skolvalet bli mer jämlikt – alla familjer ska få förutsättningar att göra ett informerat och övervägt skolval.

Det är svårt att avgöra om skolan har blivit mer eller mindre kompensatorisk över tid. Vad som däremot kan fastställas att betydelsen av familjebakgrund (mättet fångar t.ex. föräldrars utbildningsnivå och migrationsbakgrund, men även mer svårångade faktorer som attityder till utbildning, föräldraskap och uppfostran) för elevers skolresultat är fortsatt stor, omkring 50 procent. Över tid har den varit relativt konstant vad gäller svenskfödda elever, men verkar ha ökat om man inkluderar utrikes födda elever. Det kan i sin tur bero på att andelen elever som invandrat efter skolstartsåldern har ökat.¹⁶

Skolsegregation är ett mångfacetterat begrepp som beroende på kontext kan bestå av olika komponenter. Vad gäller det som brukar benämnas som elevsortering är det fastställt att

skolor har blivit mer socialt segregerade sedan början av 1990-talet. Elever kommer idag i kontakt med en socialt mer begränsad kamratgrupp än tidigare.¹⁷ Därtill har svenska forskare funnit att på skolor med ett utsatt elevunderlag tenderar även lärarkompetensen vara lägre. Det brukar kallas för pedagogisk segregation. Genom att analysera data hämtad från SCB:s Lärar- och Elevregister under perioden 1996-2011 fann forskarna Åse Hansson och Jan-Eric Gustafsson att skolor med en hög andel elever berättigade till modersmålsundervisning har högst andel obehöriga eller icke matchande lärare. Skillnaderna mellan skolorna har dessutom ökat sedan början av 1990-talet.¹⁸ Hansson har i efterhand även påpekat att i skolor som har elever från hem med lägre utbildningsnivå förekommer en annan undervisning, i vilken eleverna lämnas ensamma i större utsträckning, vilket har negativa effekter för elevernas inläring.¹⁹

Det finns samtidigt indikationer på att elever med svaga studieförutsättningar går i sämre skolor, och att denna sortering har ökat över tid. Utrikesfödda elever som invandrat i mellan- och högstadiet går i skolor med sämre kvalitet, särskilt

15 Skolinspektionen (2010). Rätten till kunskap: En granskning av hur skolan kan lyfta alla elever. Stockholm: Skolinspektionen. s.10

16 SOU 2019:40. Jämlikhet i möjligheter och utfall i den svenska skolan: Bilaga 7 till Långtidsutredningen 2019. s. 298

17 SOU 2019:40. Jämlikhet i möjligheter och utfall i den svenska skolan: Bilaga 7 till Långtidsutredningen 2019. s. 296

18 Hansson, Å., & Gustafsson, J. E. (2016). Pedagogisk segregation: Lärarkompetens i den svenska grundskolan ur ett likvärdighetsperspektiv. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 21(1-2), 56-78

19 Arevik, Niklas. "Det har skett en pedagogisk segregation". *Lärarnas Tidning*. 2017-11-14

i storstadsområden.²⁰ Under senare år har även ett stort antal nyanlända i skolåldern kommit till Sverige. Skolverkets statistik visar att 95 procent av de nyinvandrade eleverna och eleverna med okänd bakgrund går på kommunala skolor.²¹ Alla 290 kommuner i hela landet har nyanlända elever i sina skolor. Men fördelningen av nyanlända elever mellan kommuner är skev. I 10 procent av kommunerna finns närmare hälften (42 procent) av de nyanlända eleverna.²² Hösten 2017 utgjorde nyinvandrade elever och elever med okänd bakgrund 8,5 procent av andelen elever på kommunala skolor. För friskolor var andelen 3,3 procent.²³

Skolvalssystemet

Strax efter att den borgerliga regeringen tillträdde år 1991 genomfördes flera omfattande reformer på skolområdet, varav det fria skolvalet och friskolereformen var två centrala delar. Genom systemet för valfrihet för elever och föräldrar skulle elevens behov ställas i centrum.²⁴ Tiden som föregick införandet av valfrihetsreformer på skolområdet präglades av stark kritik mot centralstyrningen av skolan tillika frånvaron av inflytande för familjer lokalt. Förhoppningen var att införandet av friskolor och fritt skolval skulle gynna hela skolverksamheten.²⁵ Det finns ett visst stöd i forskningen för att den konkurrens som kombinationen av valfrihet, skolpengssystem och fler aktörer att välja på har givit upphov till har haft en positiv effekt för elevernas kunskapsresultat.²⁶

Tvårtemot vad som ofta framkommer i debatten så är systemet med skolval inte unikt för Sverige. I en internationell kontext har möjligheten att välja

skola utökats i två tredjedelar av alla OECD-länder.²⁷ Vad som däremot gör det svenska skolsystemet är unikt är en kombination av ett system med skolpeng, fritt skolval och fri etableringsrätt för fristående skolaktörer. Möjligheten för individer att själva välja skola är en frihetsreform värd att försvara. Samtidigt är det en reform som måste vårdas för att möjliggöra likvärdighet och kvalitet. Det krävs åtgärder för att säkerställa att samhället inte sviker de skolor i utsatta områden, där en hög andel boende har lägre bakgrund eller utländsk bakgrund, som tenderar att väljas bort.²⁸

I den internationella litteraturen finns flera studier om vilka mekanismer som ligger bakom familjers val av skola. En amerikansk studie fann att samtliga undersökta elevgrupper tenderar att söka sig till skolor med högpresterande elever, men att elever som själva är högpresterande är särskilt benägna att välja skolor med högpresterande elever. Däremot så verkar inte familjer beakta skolornas förädlingsvärde, det vill säga själva skolkvaliteten.²⁹ Liknande resultat framkom i en nederländsk studie, som även den fann att skolornas kvalitet inte påverkade valet.³⁰ En brittisk studie fann att ju svagare socioekonomisk ställning en familj har, desto mindre viktig anses skolornas resultat vara för valet av skola. Samma studie visar även att familjer från bättre socioekonomiska förhållanden är särskilt benägna att välja bort skolor med en stor andel fattiga elever och elever med särskilda behov.³¹ Intressant nog finns även en amerikansk studie som finner att elever från minoritetsgrupper har en tydlig preferens för skolor där respektive minoritetsgrupp är välrepresenterad.³²

Det ökade antalet rapporter och studier som har

20 SOU 2019:40. Jämlikhet i möjligheter och utfall i den svenska skolan: Bilaga 7 till Långtidsutredningen 2019. s. 299

21 Elever med okänd bakgrund avser elever som saknar personnummer i registren, vilket gör att det inte går att koppla eleverna till några bakgrundsuppgifter. Att personnummer saknas kan bero på att eleven inte är folkbokförd i Sverige, men det kan även finnas andra orsaker till detta.

22 Skolverket (2018). PM: Nyinvandrade elever i grundskolan hösten 2017. Stockholm: Statens skolverk

23 Skolverket (2018). PM: Nyinvandrade elever i grundskolan hösten 2017. Stockholm: Statens skolverk. s. 5

24 SOU 2014:15. Staten får inte abdikera – om kommunaliseringen av den svenska skolan. s. 219

25 Proposition 1991/92:95. Om valfrihet och fristående skolor. s. 8-9

26 Böhlmark, A., & Lindahl, M. (2015). Independent schools and long-run educational outcomes: Evidence from Sweden's large-scale voucher re-form. *Economica*, 82(327), 508-551

27 Musset, P. (2012). School Choice and Equity: Current Policies in OECD Countries and a Literature Review. OECD Education Working Papers. ERIC Clearinghouse.

28 Ambrose, A. (2016). Att navigera på en skolmarknad: en studie av valfrihetens geografi i tre skolor (Doctoral dissertation, Barn och ungdomsvetenskapliga institut-ionen, Stockholm University).

29 Abdulkadiroglu, A., Pathak, P. A., Schellenberg, J., & Walters, C. R. (2017). Do parents value school effectiveness? (No. w23912). National Bureau of Economic Research.

30 Ruijs, N., & Oosterbeek, H. (2019). School choice in Amsterdam: Which schools are chosen when school choice is free?. *Education Finance and Policy*, 14(1), 1-30.

31 Burgess, S., Greaves, E., Vignoles, A., & Wilson, D. (2015). What parents want: School preferences and school choice. *The Economic Journal*, 125(587), 1262-1289.

32 Hastings, J., Kane, T. J., & Staiger, D. O. (2009). Heterogeneous preferences and the efficacy of public school choice. NBER Working Paper, 2145, 1-46.

visat att segregationen i det svenska skolsystemet har ökat har uppmärksammats så väl nationellt som internationellt. Flera granskningar från den ekonomiska samarbetsorganisationen OECD har påtalat att det nuvarande skolsystemet underblåser segregationen i samhället i stället för att motverka det och har skrivit i sina rekommendationer att det svenska systemet för skolval är i behov av förändring för att motverka segregation.³³

Aktivt skolval, vilket innebär att det ska bli obligatoriskt att göra ett skolval, framfördes i Skolkommissionens slutbetänkande i syfte att minska skolsegregationen.³⁴ Ett viktigt inslag i en sådan modell är att vårdnadshavare i samband med skolvalet ska få utförlig information om de olika alternativen. Även andra aktörer, som exempelvis Lärarförbundet och Sveriges största friskolekoncern Academedia har föreslagit att göra skolvalet obligatoriskt.³⁵ Genom ett samordnat skolval kan både skolvalsprocessen underlättas för vårdnadshavare, samtidigt som systemet blir mer effektivt. Det gör det även möjligt för att tillhandahålla information på flera språk, vilket skulle skapa bättre förutsättningar för familjer med bristfälliga kunskaper i det svenska språket att göra ett aktivt och välinformerat val.

Pedagogisk segregation

Lärare är de enskilt viktigaste resurserna i ett skolsystem. Eleverna behöver välutbildade, engagerade och ämneskunniga lärare som har goda förutsättningar att förmedla kunskap och leda eleverna åt rätt håll. Den destruktiva pedagogiska strömning som har motarbetat lärarens roll som kunskapsförmedlande auktoritet i kombination med undermåliga arbetsvillkor, eftersatta löner och en förlorad respekt har tyvärr givit upphov till en alarmerande stor lärarbrist i Sverige.

De allra flesta är väl medvetna om att det råder brist på behöriga lärare. Vad få tycks känna till är att bristen på lärare är snedfördelad på en närmast systematisk nivå. Skolor med ett svagare elevunderlag har svårare att få tag på lärare än privilegierade skolor i storstäderna. Skolor i glesbygd har lägst andel behöriga lärare i landet.

33 OECD (2019). OECD Economic Surveys: Sweden. Paris: OECD. s. 64-89

34 SOU 2017:35. Samling för skolan – Nationell strategi för kunskap och likvärdighet. s. 292–297

35 Jaara Åstrand, Johanna och Strömberg, Marcus. Lärarförbundet och Academedia: Inför obligatoriskt skolval. Dagens Industri. 2017-02-27

Därtill så är de utbildade lärare fördelade skevt utifrån kompetens – ju mer erfarenhet och utbildning en lärare har, desto större är sannolikheten att vederbörande jobbar på en privilegierade skola, och vice versa.

Forskare har under ett flertal år varnat för att den pedagogiska segregationen ökar.³⁶ Det betyder med andra ord att den svenska skolan inte bara är segregerad vad gäller eleverna, utan även lärarna. Kompetensen fördelas inte efter elevernas behov, vilket riskerar att spä på skillnaderna mellan privilegierade elever och icke-privilegierade elever ytterligare. Inom vården råder en behovsstyrd princip: Ju större vårdbehov en patient har, desto mer kvalificerad hjälp får vederbörande. Det är inte de minst erfarna läkarna som tar sig an de mest komplexa och de sjukaste patienterna. Det förefaller rimligt att samma princip borde råda inom den svenska skolan. Det borde vara de högst utbildade, mest erfarna och bäst lämpade lärarna som arbetar med det mest utsatta elevunderlaget. Inte minst om vi menar allvar med att skolan ska vara kompensatorisk.

Politikens uppgift måste således fokusera på att skapa bättre förutsättningar för lärarna – och då särskilt i utsatta skolor. Saknas det resurser, monetära eller personella, ökar risken för att lärarna upplever att de misslyckas med sitt uppdrag att utbilda och fostra framtida samhällsmedborgare. Då ökar i sin tur sannolikheten att de väljer bort den skolan – eller i värsta fall väljer att helt lämna yrket. Eftersom andelen elever i behov av särskilt stöd är högre bland elever med svaga förutsättningar är det en särskilt viktig grupp att prioritera³⁷, både för att hjälpa eleverna att nå målen – men även för att skapa bättre förutsättningar för att lärarna på skolor i utsatta områden ska lyckas med sitt uppdrag. Det är också därför situationen med de utbredda nedskärningarna inom skolväsendet är särskilt oroväckande. Specialpedagogiska skolmyndigheten har varnat för att kommunernas ansträngda ekonomi drabbar de allra mest utsatta eleverna

36 Hansson, Å., & Gustafsson, J. E. (2016). Pedagogisk segregation: Lärarkompetens i den svenska grundskolan ur ett likvärdighetsperspektiv. Pedagogisk forskning i Sverige, 21(1-2), 56-78.

37 I årskurs 3 har mellan 20 och 30 procent av eleverna med de allra svagaste förutsättningarna särskilt stöd, medan andelen är så hög som 50 procent i årskurs 9. Bland elever med de allra starkaste förutsättningarna är det endast några få procent som erhåller särskilt stöd.

hårt.³⁸

Lön är inte oviktigt, men faktum är att rörligheten bland de bäst betalda lärarna endast är några få procentenheter lägre jämfört med de sämst betalda.³⁹ Därtill har svensk forskning funnit att det finns ett negativt samband mellan rörlighet och elevernas förutsättningar. Ju mer privilegierat elevunderlag, desto lägre är sannolikheten att läraren byter jobb. I bilaga 7 till Långtidsutredningen 2019 konstateras följande:

Vi kan sammanfattningsvis konstatera att lärarrörligheten har ökat sedan 2005. Lärarrörligheten uppvisar ett negativt samband med skolornas elevförutsättningar vilket innebär att elever på svaga skolor påverkas mest av läraromsättning. Liksom i fallet med lärarkompetens är detta en resursfördelning som förstärker snarare än kompenserar för elevers olika förutsättningar⁴⁰

Vidare genomförde även forskaren Emil Bertilsson en närmare studie av hur lärare fördelas mellan olika typer av skolor i Uppsala kommun. Han fann att bland de skolor där de utbildningsmässiga och sociala tillgångarna bland eleverna var stora tenderar lärarkårens samlade tillgångar i form av utbildningskapital vara stora. Lika söker således lika – skolor med ett privilegierat elevunderlag sett till kulturellt och socialt kapital har med högre sannolikhet högt utbildade lärare.⁴¹

På motsvarande sätt har svenska forskare funnit att på skolor med ett utsatt elevunderlag tenderar även lärarkompetensen vara lägre. Genom att analysera data hämtad från SCB:s Lärar- och Elevregister under perioden 1996-2011 fann forskarna Åse Hansson och Jan-Eric Gustafsson att skolor med en hög andel elever berättigade till modersmålsundervisning har högst andel obehöriga eller icke matchande lärare. Skillnaderna mellan skolorna har dessutom ökat sedan

början av 1990-talet.⁴² Hansson har i efterhand även påpekat att i skolor som har elever från hem med lägre utbildningsnivå förekommer en annan undervisning, i vilken eleverna lämnas ensamma i större utsträckning, vilket har negativa effekter för elevernas inläring.⁴³

Betydelsen av skickliga lärare

Att läraren har en stor betydelse för elevernas inläring är det få som betvivlar. Vad som däremot ofta glöms bort är vikten av lärarnas skicklighet. Inom den vetenskapliga litteraturen finns det starka belägg för att kvalitetsskillnader mellan lärare kan ha påtagliga effekter för elevernas resultat. En internationell undersökning fann att variationen vad kognitiva färdigheter inom lärarkåren beträffar har en påtaglig betydelse för elevernas skolframgång. En ökning med en standardavvikelse i lärarnas kognitiva färdigheter (vilket i denna studie utgjordes av läs- och matematikfärdigheter) associerades med en ökning mellan 10 och 15 procent av en standardavvikelse i elevernas kunskapsresultat. Forskarna kunde konstatera följande:

Detta betyder att så mycket som en fjärdedel av gapet mellan elevernas genomsnittliga kunskapsresultat mellan länderna i vår studie hade försvunnit om varje land höjde lärarnas kognitiva färdigheter till samma nivå som lärarkåren har i det högst rankade landet, Finland.⁴⁴

Att elevers kunskapsresultat har en stor betydelse för deras framtida inkomster är en annan beprövad tes inom nationalekonomisk skolforskning. Och inom detta fält har professor Eric Hanushek, verksam vid Stanfords universitet och en av världens ledande nationalekonomer med inriktning mot skolfrågor, i flera studier försökt kvantifiera betydelsen av skickliga lärare. Hanushek har funnit att en lärare som är något bättre än snittet (60e percentilen) genererar en framtida inkomstökning för hennes elever

38 Wallin, Fredrik. SPSM om nedskärningarna: Drabbar utsatta elever hårt. Skolvärlden. 2019-11-27

39 SOU 2019:40. Jämlikhet i möjligheter och utfall i den svenska skolan. Bilaga 7 till Långtidsutredningen 2019, s. 112-113

40 SOU 2019:40. Jämlikhet i möjligheter och utfall i den svenska skolan. Bilaga 7 till Långtidsutredningen 2019, s. 115

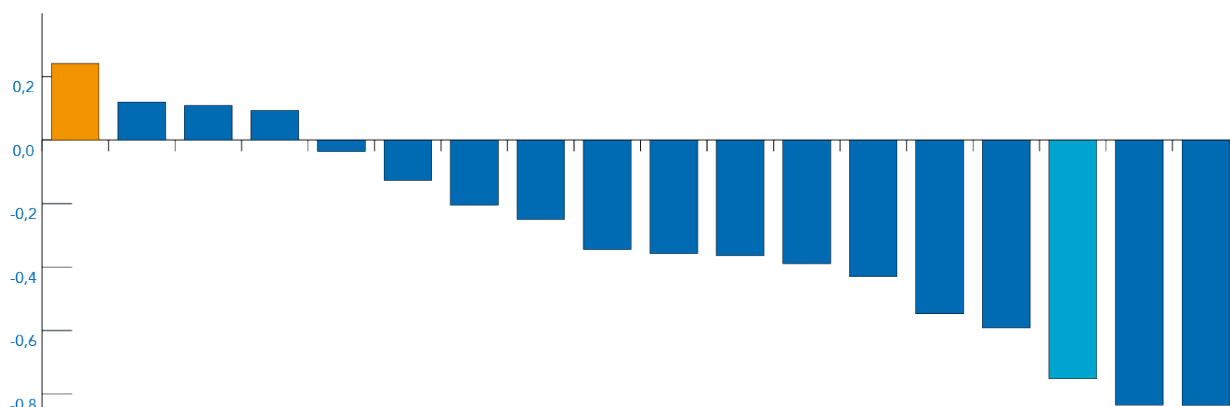
41 Bertilsson, E. (2014). Skollärare: rekrytering till utbildning och yrke 1977-2009 (Doctoral dissertation, Acta Universitatis Upsaliensis), s. 250-251

42 Hansson, Å., & Gustafsson, J. E. (2016). Pedagogisk segregation: Lärarkompetens i den svenska grundskolan ur ett likvärdighetsperspektiv. Pedagogisk forskning i Sverige, 21(1-2), 56-78.

43 Arevik, Niklas. "Det har skett en pedagogisk segregation". Lärarnas Tidning. 2017-11-14

44 Hanushek, Eric A., Piopiunik, Marc och Wiederhold, Simon. (2019) Do Smarter Teachers Make Smarter Students? Education next, 19(2)

Tabell 1.3 Underskott på undervisningspersonal, skillnad mellan skolor och ett elevunderlag med hög respektive låg ekonomisk status

Baserad på rektorernas medföljande svar till PISA-mätningen. Negativa siffror indikerar högre lärarbrist på skolor med ett socioekonomiskt svagt elevunderlag. Källa: OECD, PISA 2015, Databas, Figur II.6.2. och II.6.15

med cirka 50 000 kronor i genomsnitt.^{45, 46} Det motsatta gäller även; en dålig lärare ger upphov till en framtida inkomstminskning för eleverna.

Hanushek et al. menar att kvaliteten på lärarkåren är ”en centralt viktig faktor som påverkar elevernas kunskapsresultat” och att det är oroväckande att den har sjunkit (i en amerikansk kontext), vilket har manifesterat sig genom försämrade resultat på kunskapsstest för lärare under de senaste årtiondena. De varnar därtill för att det sannolikt kan få en disproportionerlig effekt på så sätt att icke-privilegerade elever drabbas värst, då regleringar och kollektivavtal har bidragit till att mer erfarna lärare har fått en starkare ställning på arbetsmarknaden. Det har fått konsekvensen att de söker sig till mer privilegerade skolor. Data har nämligen visat att icke-privilegerade elever undervisas i en högre utsträckning av mindre effektiva lärare med liten erfarenhet.⁴⁷

Även i en svensk kontext finns flera tecken som tyder på att lärarkompetensen har försämrats över tid. I Emil Bertilssons avhandling *Skollärare – Rekrytering till utbildning och yrke 1977-2009* konstateras att ingen annan grupp av högskolestudenter har sett en lika brant nedgång vad gäller studiemeriter som just lärarstudenterna, vare sig om man använder skolbetyg, poäng på högskole-

provet, söktryck eller socialt ursprung som mått på vad studenterna har med sig i bagaget. Bertilsson konstaterar i avhandlingen att ”studenter med goda studiemeriter i större utsträckning har kommit att välja bort lärarutbildningarna”.⁴⁸

Det finns samtidigt ljuspunkter och det är på sin plats att särskilt lyfta civilsamhällets roll i att stärka likvärdigheten i skolan och motverka de negativa effekterna av den pedagogiska segregationen. Exempelvis har stiftelsen Teach for Sweden arbetat i flera år för att underlätta för akademiker att byta spår till läraryrket mitt i karriären. Varje år har de cirka 600 sökande, varav många är disputerade inom naturvetenskapliga ämnen. Genom Teach for Sweden får de genomgå en intensivutbildning till lärare samtidigt som de blir placerade på en socialt utsatt skola.

Internationella perspektiv på fördelning av lärarkompetens

En tröst, förvisso en klen sådan, är att det svenska skolsystemet är långt ifrån unikt om att ha problem med kompetensförsörjningen till dessa skolor. I en kartläggning från OECD framkommer det att Sverige visserligen tillhör bottenligan vad gäller kompetensförsörjning till skolor med ett utsatt elevunderlag, men att det snarare är regel än undantag att länder har problem med att säkra kompetensförsörjningen av lärare till dessa skolor. Se tabell 1.3.

Som kan noteras i tabell 1.3 ovan sticker Sydkorea

48 Bertilsson, E. (2014). *Skollärare: rekrytering till utbildning och yrke 1977-2009* (Doctoral dissertation, Acta Universitatis Upsaliensis), s. 245-246

45 Hanushek, E. A. (2011). Valuing teachers: how much is a good teachers worth?. *Education next*, 11(3), 40-46.

46 I ett livslöneperspektiv kan det visserligen låta som en låg siffra, men beakta att en lärare undervisar ett stort antal elever. I en liten klass med bara 20 elever så kommer denne lärare att öka elevernas framtida inkomster med totalt över en miljon kronor – varje år!

47 Hanushek, E. et al. (2019) *The Achievement Gap Fails to Close*. *Education Next*.

ut vad gäller kompetensförsörjningen på skolor med ett elevunderlag med låg socioekonomisk status. Det betyder att socioekonomiskt svaga elever har en större chans än elever med hög socioekonomisk status att undervisas av en mer kompetent lärare (i det här fallet avser lärarkompetens faktorer som exempelvis behörighet, nivå på högskoleexamina och undervisningserfarenhet). Att så är fallet kan i huvudsak förklaras av två faktorer: lärarrotation och incitament. Det senare är särskilt intressant att beakta för svensk del.

I det sydkoreanska skolsystemet har man tagit fram tydliga incitament för att få lärare att söka sig till de mest utsatta skolorna vad elevunderlag beträffar – men även till skolor i glesbygd. Lärare som söker sig dit erbjuds en förhöjd lön, mindre klasser, lägre undervisningstid (för lärarna, inte för eleverna) samt en möjlighet att välja vilken skola de ska undervisa på när de går vidare. Det är på sin plats att poängtera att skolan i Sydkorea är starkt statligt styrd och lärartjänsterna likaså. Därtill så får dessa lärarna ökad möjlighet att i framtiden befordras till eftertraktade och högt respekterade administrativa roller inom det sydkoreanska skolsystemet.

Ska du göra en karriär inom det sydkoreanska skolsystemet ska du med andra ord ha jobbat på en utsatt skola eller en glesbygdsskola. Dessa incitament har forskare framhållit som centrala när de har studerat vilka faktorer som bidrar till att välmeriterade lärare söker sig till de tuffaste skolorna.⁴⁹

SAMMANFATTNING

Den nuvarande utformningen av det svenska skolvalssystemet behöver förbättras för att minska segregationen i skolsystemet. Tre fjärdedelar av skolsegregationen beror dock på boendesegregation.

Aktivt skolval efterfrågas av flera aktörer och kan underlätta deltagandet i skolvalet, vilket i sin tur kan göra det mer jämlikt.

Tillgång till information har en viss positiv effekt, men det är huvudsakligen redan privilegierade som aktivt väljer högrepresterande skolor. På så sätt kan fler åtgärder behöva vidtas för att minska segregationen.

Resursfördelningen i den svenska skolan är kompensatorisk i termer av lärarkvantitet, d.v.s. lärartäthet, och denna kompensation har ökat över tid. Däremot fördelas lärarkompetens snett, vilket förstärker skillnader mellan skolor med olika elevsammansättningar. Denna negativa utveckling har ökat under senare år.

På skolor med ett utsatt elevunderlag är också behovet av särskilt stöd högre. Det betyder att resurser i form av speciallärare och möjlighet till specialundervisning måste prioriteras högt.

Under de senare åren har andelen behöriga lärare på skolor med en hög andel utrikes födda elever minskat samtidigt som andelen har ökat på skolor med en hög andel elever vars föräldrar har eftergymnasial utbildning. Således har skillnaderna ökat.

Sverige sticker ut negativt vad gäller kompetensförsörjningen till skolor med ett socioekonomiskt utsatt elevunderlag, men tendensen finns i de flesta OECD-länder.

⁴⁹ Kang, N. H., & Hong, M. (2008). Achieving excellence in teacher workforce and equity in learning opportunities in South Korea. *Educational Researcher*, 37(4), 200-207.

Policyförslag för en väl fungerande skola i utsatta områden

Liberalerna värnar idén om egenmakt och individens valfrihet. Alla elever ska ha rätt att välja skola – men så fungerar det inte idag. Dagens system med en mångfald av aktörer och möjlighet att göra skolval ska således värnas, men samtidigt förbättras. Det nuvarande systemet ger inte alla elever en likvärdig chans att påverka vilken skola de går på. Det är således orättvist utifrån ett liberalt perspektiv om att alla individer ska ha egenmakt över sitt liv och sin vardag.

Det står klart att skolsegregationen i stor utsträckning beror på att vi bor segregerat. På lång sikt betyder det med andra ord att en offensiv bostadspolitik utgör en viktig komponent i arbetet med att åtgärda skolsegregationen. Vad gäller skolpolitiken är det tydligt att hur ett system för exempelvis skolval utformas också har en påverkan på hur olika elevgrupper fördelar sig mellan olika skolenheter. Frågan om skolsegregation handlar inte bara om det sociala, det vill säga att det finns ett värde av att elever från olika bakgrunder träffas i en gemensam skola, utan även om kunskapsmässiga – särskilt vad gäller det svenska språket.

Det är avgörande att behärska det svenska språket för att vara en del av samhället. Samtidigt har fördelningen av nyanlända barn och unga i skolåldern varit så pass ojämn att det finns många exempel på skolor där en stor majoritet av eleverna inte har svenska som modersmål. Ett konkret exempel på detta är Rosengårdsskolan i Malmö, som under 14 år inte hade en enda elev med svenska som modersmål.⁵⁰ Med ett kontinuerligt inflöde av nyanlända elever till ett begränsat antal skolor, då ofta i utsatta områden, riskerar således redan befintliga elever i dessa skolor att indirekt få ta ett särskilt stort integrationsansvar.

Man ska ha höga förväntningar på elever. Men politiken är också skyldig att skapa de förutsättningar som krävs för att det över huvud taget ska vara möjligt för skolbarnen att leva upp till de förväntningar som det omgivande samhället ställer på dem. Är skolsystemet utformat på ett sätt som upprätthåller segregation bör det justeras i syfte att möjliggöra kunskap, integration och ge alla individer chans att göra en klassresa.

⁵⁰ Skillemar, Fredrik och Berger, Ella. Ingen elev med svenska som förstaspråk – på 14 år. SVT Nyheter. 2016-06-01

Fördelningen av lärarkompetens bör vara betydligt mer behovsstyrd än vad som är fallet idag. Det är varken hållbart eller rättvist att många skolor i utsatta områden uppvisar sådana brister i kvaliteten att de som bor i närområdet aktivt väljer bort dem och söker sig därifrån. Ambitionen måste vara att alla skolor ska ha en hög kvalitet. Elever med sämst förutsättningar måste i en högre utsträckning mötas av mer erfarna, högre utbildade och kompetenta lärare. Det är inte minst viktigt då flera rigorösa studier har funnit att betydelsen av skickliga lärare är påfallande stor. Därtill så har utvecklingen vad gäller andel behöriga lärare på skolor med en hög andel utrikes födda elever varit påtagligt negativ under senare år.

I syfte att motverka segregationen i det svenska skolsystemet föreslår Liberalerna följande:

16. Inför regler för hur ofta elever får göra skolbyten. Dagens system, som gör att elever kan byta skola ett obegränsat antal gånger och närsomhelst skapar problem för skolor och lärare. Utöver att bidra till att skapa osäkerhet i skolornas ekonomiska planering så skapar det även merarbete för lärare och försämrar förutsättningarna för att göra rättvisa bedömningar av elevernas kunskaper. Om det inte råder särskilda omständigheter, exempelvis att en elev är särskilt utsatt på en skola eller att kvaliteten på undervisningen är undermålig, bör möjligheten att byta skola begränsas till en gång per läsår.

17. Både kommunala och fristående skolor ska ta ökat samhällsansvar – öppna dem för fler. Idag finns det inga krav på att skolor aktivt ska arbeta för att bli mer tillgängliga för socioekonomiskt svaga barn och unga. Liberalerna föreslår att alla skolor, både kommunala som fristående, aktivt ska arbeta för att skapa mer blandade elevgrupper. I syfte att åstadkomma detta ska det ställas som krav att skolor ska kunna redovisa för hur de aktivt arbetar med detta, och det ska även vara ett krav för nya aktörer som ansöker om tillstånd för att få starta skolor. Skolinspektionen får i uppdrag att följa upp hur skolorna arbetar för att uppfylla detta krav. De huvudmän som inte bedöms arbeta tillräckligt aktivt för att främja en mångfald i elevgruppen ska kunna föreläggas med vite av Skolinspektionen.

18. Inför ett samordnat skolval – gör valfriheten mer jämlik. Liberalerna föreslår att ett samordnat skolval ska införas. Det ska bli enklare för elever och vårdnadshavare att göra ett informerat skolval genom att information, statistik, ansökan och antagning samlas. Syftet är att underlätta skolvalet för alla inblandade, det vill säga både elever, föräldrar och skolor. Målet är att det ska bli enklare att göra ett val av skola, vilket särskilt kan komma att gynna socioekonomiskt svaga grupper. Ett samordnat skolval ökar även möjligheterna att tillhandahålla information på andra språk, vilket ökar möjligheterna för utrikes födda att ta del av information om sina barns skolgång och möjligheter. Både kommunala och fristående skolor ska delta i det samordnade skolvalet. Alla vårdnadshavare ska göra ett aktivt val. De vårdnadshavare som inte gör ett val ska även fortsättningsvis vara garanterade en plats på en kommunal skola i närområdet i enlighet med den nu gällande närhetsprincipen.

19. Begränsa skolköerna. Friskolor kan använda sig av prioriteringsordningar som är godkända av Skolinspektionen. Utöver syskonförtur och geografisk närhet finns kötid, vilket är det dominerande sättet bland svenska friskolor. Kötid är dock inte reglerat i lagen, utan har etablerats av Skolinspektionen som en godkänd urvalsprincip. Det som gäller är att öppenhetsprincipen ska följas, och Skolinspektionens bedömning är att exempelvis anmälningsdatum (kötid), geografisk närhet och syskonförtur är godtagna urvalsgrunder. I en värld där vi blir allt mer rörliga skapar det orättvisa förutsättningar att komma in på friskolor. Det handlar inte bara om nyanlända, i vissa fall kan rent av tiden på året då ett barn föds bli ett hinder. Kötid kan ge upphov till ökad segregation. Barn till vårdnadshavare som saknar kunskap, förståelse och information om såväl skolvalssystemet som skolors kvalitet missgynnas. För att motverka detta bör en skrivning i skollagen föras in om att alla friskolor ska ha en gemensam tid från när man får ställa sig i kö, förslagsvis ett år innan skolstart. Det ska i så fall gälla för alla friskolor och göras på samma plats och föregås av en upplysningsplikt, där det går ut information till alla föräldrar som har barn i den åldern med information om det stundande valet i rimlig tid.

20. Alla skolor ska avsätta en kvot för nyanlända elever. Idag tar skolor i utsatta områden ett oproportionerligt stort ansvar för

att integrera nyanlända elever. Enligt Skolverkets sammanställning går omkring 95 procent av alla nyanlända elever på kommunala skolor. Att nyanlända elever ansamlas på särskilda skolor kan göra det svårare för både eleverna och skolorna. Efter flyktingkrisen infördes möjligheten för friskolor att använda sig av en särskild kvot för nyanlända. Kvoten innebar att en fristående skola fick avsätta max 5 procent av platserna för nyanlända elever. Få skolor har dock använt sig av den kvoten.⁵¹ Idag är antalet nyanlända barn i skolåldern betydligt lägre, men det finns fortfarande behov av att motverka att nyanlända elever ansamlas på några få skolor. Det finns även många eftersöka kommunala skolor som har mycket få nyanlända elever. Med anledning av det vill Liberalerna att alla skolor, så väl fristående som kommunala, ska ha en kvot avsatt för nyanlända elever. Kvoten ska uppgå till 5 procent av platserna.

21. Låt kommunala skolor skapa upptagningsområden. Hur många elever som får plats vid varje kommunal skola avgörs av kommunen. Vid fördelningen av platserna ska kommunen i första hand utgå från vårdnadshavarnas önskemål. Den principen får dock inte gå ut över ett annat barns rätt till en placering vid en skola nära hemmet – den så kallade närhetsprincipen. Detta förfarande får ibland den praktiska följden att en eftertraktad kommunal skola i ett välbärgat område får ett socioekonomiskt gynnat elevunderlag, och på motsvarande sätt får en kommunal skola i ett utsatt område ett missgynnat elevunderlag. Liberalerna vill göra det juridiskt möjligt för kommuner att kunna skapa upptagningsområden, vilket kan vara lämpligt för att ge elever från olika områden mer jämlika möjligheter att gå i samma skola. Närhetsprincipen ska då gälla inom upptagningsområdet. Införande av upptagningsområde bör följas upp av en utvärdering för att säkerställa att det inte i hög grad bidrar till att skapa flyttmönster, i vilket vissa familjer flyttar runt i syfte att få en plats på en specifik kommunal skola.

22. På de mest utsatta skolorna ska lärarnas ges bättre förutsättningar. Liberalerna vill genomföra en satsning mot pedagogisk segregation. Försöken med särskilda lönesatsningar för förstelärare på skolor i utsatta områden är ett steg åt rätt håll, men mycket mer

⁵¹ Brevinge, Nina. Få nyanlända elever får plats på friskolor. Dagens Nyheter. 2017-08-03

måste till för att bromsa den negativa utvecklingen vad gäller såväl lärarförsörjningen som fördelningen av lärarkompetens. Sverige bör ta lärdom av Sydkorea och satsa på att stärka och förbättra lärarnas förutsättningar att göra ett bra jobb på utsatta skolor. Ett stöd till skolor med stor lärarbrist och socioekonomiskt svagt elevunderlag bör tas fram i syfte att motverka den pedagogiska segregationen. Liberalerna ser ett behov av en satsning på statliga anslag som går direkt till rektorer på utsatta skolor, som i sin tur ska göra det möjligt för dem att satsa på åtgärder som förbättrar lärarnas arbetsvillkor. Nedan listas exempel på tänkbara åtgärder:

- **Minskad undervisningstid för lärare.**

Tidigare läraravtal innehöll en reglerad undervisningsskyldighet (USK), men den försvann ur det centrala avtalet 1999. USK:en reglerade hur många undervisningstimmar en lärare skulle undervisa.⁵² Effekten har blivit att under 2000-talet har lärarnas genomsnittliga undervisningstid ökat med motsvarande två veckor per läsår.⁵³ I syfte att frigöra tid till det för undervisningens kvalitet så viktiga för- och efterarbete, samt för att säkerställa en hållbar arbetsbelastning, vore en tänkbar åtgärd att minska undervisningstiden för lärare på skolor som erhåller bidraget. Det kan ske genom att undervisningstiden regleras lokalt och får en lägre nivå. En reglerad undervisningstid som hålls på en låg nivå är av stor vikt för att säkerställa en hållbar arbetsbörda för lärarna på dessa skolor, vilket i sin tur av stor vikt för att kunna rekrytera och behålla legitimerade lärare.

- **Garanterad tillgång till speciallärare.**

Flera genomgångar och statistik om situationen på socialt utsatta skolor vittnar om ett påfallande stor avsaknad av såväl speciallärare som förutsättningar att tillhandahålla specialpedagogiska insatser. Då detta är insatser som kostar får det ofta prioriteras bort. Eftersom problemen med elever som hamnar efter inte försvinner när tillgången till speciallärare och särskilda undervisningsgrupper försvinner, hamnar i stället dessa krävande arbetsuppgifter ofta i lärarnas knä. Lärare vittnar om att detta skapar stora bekymmer och bidrar

till en stökig miljö.⁵⁴ Det statliga anslaget ska göra det möjligt för rektorer att avsätta resurser som säkrar tillgång till speciallärare. Det skulle även skapa bättre förutsättningar att etablera särskilda undervisningsgrupper för eleverna med särskilda behov.

- **Ge lärarna individuella fortbildningskonton.**

En stor andel av lärarna upplever att de är missnöjda med sin kompetensutveckling, och då framförallt ämnesrelaterad sådan. Även om lärarna har rätt till 104 timmar per anställd och år till fortbildning enligt deras centrala avtal så finns sällan resurser annat än för fortbildningsinsatser på skolnivå.⁵⁵ Lärare i utsatta områden hade gynnats av att få ökat inflytande över sin egen fortbildning. En del av denna satsning skulle således kunna avsättas till att ge lärarna individuella fortbildningskonton som de själva, det vill säga inte arbetsgivaren, kan förfoga över. Det bör då vara en satsning utöver ordinarie medel för fortbildning, som då även fortsättningsvis ska kunna styras av ansvarig rektor i syfte att säkerställa relevant fortbildning inom prioriterade områden för exempelvis all skolpersonal eller vissa lärarlag.

- **Avlasta lärarna genom stödresurser.**

Över 80 procent av lärarna utför idag uppgifter som med fördel hade kunnat skötas av andra personalkategorier. Det handlar om allt ifrån att registrera och rapportera elevfrånvaro, administrera föräldramöten och utvecklingssamtal, vara rastvakt, kopiera material och rapportera in elevresultat i skolportaler.⁵⁶ Älägger man lärare dessa arbetsuppgifter använder man lärarna ineffektivt och utökar deras redan idag höga arbetsbelastning. Vår satsning ska göra det möjligt att rensa lärarnas skrivbord, så att icke undervisningsrelaterade arbetsuppgifter inte längre åligger lärarna att utföra.

23. Rektorer måste uppvärderas och få utökat mandat att forma sinalag.

Skolinspektionens rapporter har visat att det råder särskilt hög rektorsomsättning på skolor med omfattande brister.⁵⁷ Skolor med hög rektorsomsättning har

52 Söderqvist, Arne Gustav. Lärarnas villkor förr och nu. Dagens Nyheter. 2016-05-16

53 Bergling, Mikael. Lärarnas undervisningstid har ökat med två veckor per läsår. Skolvärlden. 2019-04-22

54 Lärarnas Riksförbund (2017). Mer resurser till utsatta skolor – en granskning av situationen på skolor med särskilda utmaningar. Stockholm: Lärarnas Riksförbund

55 Berling, Mikael. Stora skillnader hur kommuner satsar på lärares fortbildning. Skolvärlden. 2019-01-24

56 Lärarnas Riksförbund (2018). Avlasta lärarna och låt dem undervisa! Stockholm: Lärarnas Riksförbund, s. 5

57 Skolinspektionen (2018). Årsrapport 2018. Stockholm: Skolinspektionen. s. 6

svårt att behålla kontinuitet i skolläsningsfunktionen, som annars är garanten för den pedagogiska verksamheten och dess utveckling. Rektorn ska vara skolans pedagogiska ledare, men för att det ska fungera är det av särskild vikt att rektorn också har det mandat som ledarrollen kräver. För att lyckas som rektor på en socialt utsatt skola är det avgörande att all personal, då särskilt lärarna, delar rektorns pedagogiska vision och är villiga att arbeta i enlighet med den. Liberalerna anser att en rektor som tar sig an uppdraget att vända utvecklingen på en socialt utsatt skola med låga resultat måste ha mandat att utforma sitt eget lag. I syfte att göra det möjligt vill Liberalerna undersöka hur rektorer skulle kunna få större befogenheter att styra över vilka lärare som arbetar på sin skola. Det bör åstadkommas genom förhandlingar.

24. Karriärtjänster ska premiera viktig erfarenhet. Att ha erfarenhet av att arbeta på en socialt utsatt skola gynnar alla lärare – men även deras elever. I länder som Sydkorea, där man framgångsrikt har motarbetat pedagogisk segregation, är det exempelvis ett krav på att man ska ha arbetat på en socioekonomiskt svag skola för att kunna kvalificera sig för karriärtjänster inom skolsystemet. Liberalerna anser att erfarenhet av att ha arbetat som lärare på socialt utsatta skolor måste uppvärderas. Det kan exempelvis ske genom att det vid tillsättningen av karriärtjänster, som förstelärare och lektorat, ska anses meriterande att som lärare ha erfarenhet av undervisning på en socialt utsatt skola. Det bör utredas om det även ska beaktas vid tillsättning av rektorer.

25. Koppla socialt utsatta skolor till lärarutbildningarna. Idag har flera lärosäten med lärarutbildningar kopplingar till så kallade övningsskolor. Det är resultatet av en femårig verksamhet som regeringen beslutade om under 2014. UKÄ utvärdering av försöken med övningsskolor visade att det ökade erfarenhetsutbytet och det kollegiala lärandet på de deltagande skolorna.⁵⁸ Ett liknande upplägg kan med fördel initieras mellan lärarutbildningar och skolor i socialt utsatta områden. Genom att låta studenter göra praktik på skolor i dessa områden kan rekryteringsunderlaget för skolorna vidgas

samtidigt som förutsättningarna för undervisningsrelaterade forskningsprojekt stärkas.

26. Stärk organisationer som stöttar utsatta skolor. Det finns många organisationer och stiftelser som arbetar aktivt för att fler elever ska lyckas i skolan. Initiativ har tagits inom organisationer för att stötta elever i utsatta skolor med allt ifrån organiserad läxhjälp till program för att locka fler välutbildade lärare till socialt utsatta skolor. Liberalerna värnar det svenska civilsamhället och ser vilken betydelse deras insatser kan ha för att skapa ett starkare skolsystem. Således vill Liberalerna prioritera organisationer som aktivt stöttar utsatta skolor, genom att arbeta för att deras villkor förbättras.

⁵⁸ UKÄ (2017). Uppföljning och utvärdering av försöksverksamhet med övningsskolor och övningsförskolor inom lärar- och förskollärarutbildningar. Stockholm: Universitetskanslersämbetet, s. 7

3. SKOLANS EKONOMI OCH STATENS ANSVAR

Enligt skollagen ska eleverna ges det stöd och den stimulans som behövs för att de ska utvecklas så långt som möjligt. Skolan ska även vara likvärdig och kompensatorisk. Hur omfattande insatser och hur dessa sedan fördelas mellan eleverna avgörs i sin tur av de resurser skolan får till sitt förfogande. Det sistnämnda avgörs idag helt av politikerna på kommunal nivå, vilket så klart betyder att det råder skillnader mellan olika skolors resurser. Eftersom samtliga skolor i utsatta områden omfattas av de regelverk och förfaranden som gäller för samtliga skolor i Sverige finns det ett behov av att studera hur finansieringen av den svenska skolan fungerar. Resurser är en viktig komponent i all skolverksamhet, och frågan om resurser handlar inte bara om hur mycket pengar som fördelas – minst lika viktigt är hur de fördelas och utefter vilka villkor.

Det är inte entydigt att skolor i utsatta områden räddas av resurstillskott eller förändrade finansieringsmodeller, men som en del av en helhet utgör en stabil ekonomisk situation en viktig komponent i arbetet med att tillförsäkra eleverna i dessa områden en likvärdig utbildning av hög kvalitet som kan kompensera för elevernas bakgrund och hemförhållanden.

Lärarnas Riksförbund har analyserat samtliga protokoll från Skolinspektionen för några av de mest utsatta grundskolorna med årskurs 7-9 som fick tillsyn under 2016 med medföljande kritik. Genom att gå igenom 128 skolbeslut, där datamaterialet omfattade över 2 000 sidor text och berörde över 10 000 elever, kunde de identifiera omfattande problem för utsatta skolor. Utöver att finna stora problem med trygghet och

studiero fanns även påfallande ofta problem med resurser – såväl ekonomiska som personella:

Personalen räcker varken till för att garantera den pedagogiska verksamheten, alltså undervisningen, än mindre elevernas säkerhet. / Vid flera skolor i materialet framträder en bild av hur de stora undervisnings- och stödbehoven i klasserna leder till en situation där läraren inte räcker till. Det är inte ovanligt att elever får vänta en halvtimme på hjälp från läraren. Klasserna är stora, många elever är nyanlända och de enskilda behoven varierar, men är inte sällan omfattande. Det är tydligt att brister i stöd till enskilda elever försämrar studieron. Ett stort problem är svårigheterna att rekrytera lärare och speciallärare till utsatta skolor. Detta i sin tur förstärker problemen på skolan, vilket gör rekrytering än svårare.⁵⁹

Det finns med andra ord tydliga skäl att undersöka hur fördelningen av resurser kan förbättras i syfte att motverka problemen med undermålig undervisning och brist på personella resurser på skolor i utsatta områden. Knappast kan det finnas en tydligare indikation på att något inte står rätt till när över hälften av eleverna inte når gymnasiebehörighet i slutet av grundskolan på skolor i utsatta områden.⁶⁰ Därtill ska det faktum att bristen på personella resurser, exempelvis lärare, enligt data från OECD är som störst i skolor med ett socioekonomiskt missgynnat elevunderlag.⁶¹

59 Lärarnas Riksförbund (2017). Mer resurser till utsatta skolor – en granskning av situationen på skolor med särskilda utmaningar. Stockholm: Lärarnas Riksförbund, s. 6
60 TT. Över hälften klarar inte skolan i utsatta områden. Svenska Dagbladet. 2018-06-03

61 Skogstad, I. (2019). Hur får man de bästa lärarna till de tuffaste skolorna? Stockholm: Svenskt Näringsliv. s. 8

SAMMANFATTNING

Den svenska skolan är i ett internationellt perspektiv relativt genomsnittlig sett till kostnader.

Skolor i utsatta områden och med ett socioekonomiskt missgynnat elevunderlag tenderar att i en omfattande utsträckning ha brist på såväl ekonomiska som personella resurser.

Kommunerna bär ansvaret för samtliga elevers skolgång, vilket även medför ett betydande ekonomiskt ansvar. Detta avspeglas inte i de nuvarande finansieringsmodellerna.

När konjunkturen mattas av är sannolikheten stor att skolor i utsatta områden drabbas hårdast. Riktade statsbidrag med krav på medfinansiering riskerar att ökad skillnaderna i skolsystemet.

Staten bedriver idag skolverksamhet i begränsad omfattning. Statliga specialskolor drivs genom SPSM och Sameskolan drivs genom Sameskolsstyrelsen.

Eftersom utgifterna för skolpersonal i regel utgör den största utgiftsposten är det viktigt att säkerställa att dessa skolor har goda ekonomiska förutsättningar för att bedriva sin viktiga verksamhet.

Fördelning av resurser efter behov

År 2018 uppgick den totala kostnaden för hela det svenska utbildningsväsendet, exklusive högre utbildning, till drygt 290 miljarder kronor. Av detta utgjorde grundskolan den största posten, drygt 120 miljarder kronor. Det motsvarar cirka 42 procent av de totala utgifterna för utbildningsväsendet. Det saknas systematiska sammanställningar av hur resurserna skiljer sig åt mellan skolor av olika kategorier, exempelvis för skolor i utsatta områden.

Den i särklass mest dominerande formen av finansieringsmodell för grundskolan är skolpengsystemet, detta trots att den inte regleras i skollagen. Det lagen dikterar är att ”kommuner ska fördela resurser till utbildning inom skolväsendet efter barnens och elevernas olika förutsättningar och behov” (2 kap. § b 8).⁶² Inom verksamheten

62 SFS 2010:800. Skollag

är det rektorn eller förskolechefen som beslutar om resursfördelningen.

Det normala förfarandet är att med varje elev så följer ett grundbelopp och ett eventuellt tilläggsbelopp. Tilläggsbeloppet ska bekosta särskilt stöd och modersmålsundervisning. Det förstnämnda ska ”avse ersättning för extraordinära stödinsatser för elever i omfattande behov av särskilt stöd”.⁶³ Merparten av kostnaderna för en elevs särskilda stöd ska således täckas av grundbeloppet enligt förarbetena till de nu gällande bidragsreglerna (prop. 2008/09:171 s. 41 ff.). Enligt skolförordningen 14 kap. 8 § ska tilläggsbelopp för särskilt stöd avses för assistenthjälp, anpassning av lokaler eller andra extraordinära stödåtgärder som inte har anknytning till den vanliga undervisningen. Tilläggsbeloppet ska beslutas individuellt.⁶⁴

Enligt Skolkostnadsutredningen (2016:66) så råder en mycket stor variation i hur stora dessa tilläggsbelopp är och på vilka grunder de räknas fram.⁶⁵ Rådande juridisk praxis är att enskilda skolaktörer får samma ersättning enligt principen om lika villkor. Det gör att om ytterligare resurser tillförs hemkommunens verksamhet under budgetåret, ska motsvarande tillskott ges till de enskilda huvudmännen.⁶⁶ Det är vanligt att kommuner jämför resultat mellan skolor och dess samverkan med olika bakgrundsfaktorer, som exempelvis föräldrars utbildningsbakgrund, migrationsbakgrund eller förekomst av försörjningsstöd i elevens familj. Sveriges Kommuner och Regioner, SKR, har i en skrift framhållit att det behövs en socioekonomisk fördelning i skolpengen när ”det systematiskt samlas fler elever med större behov på vissa skolor”.⁶⁷ De framhåller även att kommunen kan behöva ta hänsyn till skolor har olika förutsättningar som inte hänger samman med socioekonomiska faktorer, exempelvis de högre lokalkostnaderna för skolor på landsbygden.⁶⁸

I en enkätundersökning från 2017 uppgår 57 procent av landets kommuner att de viktat

63 SOU 2016:66. Skolkostnadsutredningen. s. 68

64 SFS 2010:800. Skollag

65 SOU 2016:66. Skolkostnadsutredningen. s. 66

66 SOU 2016:66. Skolkostnadsutredningen. s. 68

67 SKL (2014). Socioekonomisk resursfördelning till skolor. Sveriges Kommuner och Landsting, Stockholm. s. 9

68 Det är viktigt att inte förväxla socioekonomisk ersättning med den extra ersättning som kan utgå för elever med omfattande behov av särskilt stöd, det vill säga det som i skollagens bestämmelser om bidrag till fristående skolor kallas för tilläggsbelopp.

skolpengen utefter socioekonomiska faktorer. Det är vanligare i storstads- och förortskommuner jämfört med glesbygdskommuner, vilket i sin tur kan förklaras av att små kommuner har få skolor och därmed inte ett lika stort behov av omfördelning. De vanligaste faktorerna för den socioekonomiska viktningen är föräldrarnas utbildningsnivå och elevens migrationsbakgrund. Vidare uppger en majoritet av kommunerna att upp till 10 procent av skolbudgeten fördelas utifrån de socioekonomiska faktorerna.⁶⁹

Kommunerna tar i regel det största ansvaret för skolverksamheten för de socioekonomiskt missgynnade eleverna i allmänhet och i socialt utsatta områden i synnerhet. Staten driver idag redan skolverksamhet och det finns goda skäl att finna inspiration för ett upplägg med statliga skolor i utsatta områden i de redan befintliga verksamheterna.

Policyförslag för att stärka skolorna i utsatta områden

Skolan ska vara som starkast där elevernas förutsättningar är som svagast. Det är därför av stor vikt att Liberalerna går fram med nya och offensiva förslag som stärker de ekonomiska förutsättningarna för skolor i socialt utsatta områden. När skolsystemet på en närmast systematisk nivå missgynnar vissa elevgrupper och hämmar deras frihet genom att inte tillhandahålla en skolgång av hög kvalitet som kompenseras för elevernas förutsättningar måste politiken agera.

I syfte att stärka de ekonomiska förutsättningarna för socialt utsatta skolorna och möjliggöra för fler elever, oavsett bakgrund, att nå sin fulla potential föreslår Liberalerna följande:

27. Skolan behöver en ny finansieringsmodell som främjar kvalitet och likvärdighet.

När Skolinspektionen granskade de kommunala huvudmännens resursfördelning och arbete mot segregationens negativa effekter inom grundskolan framkom det att det var få kommuner som tydligt styrde resurser till de skolor som hade störst behov utifrån elevernas måluppfyllelse och

den socioekonomiska strukturen.⁷⁰ Det är inte hållbart. Liberalerna vill att skolan ska förstatligas och finansieras nationellt. Ett viktigt första steg mot en statlig skola vore att låta utreda hur en stabil och kompensatorisk modell för en nationell finansiering av skolan bör se ut.

Liberalerna menar att en sådan modell måste bestå av ett system som viktar resurser till skolor baserat på elevernas socioekonomiska situation. Målet med att ta fram en ny finansieringsmodell för skolan är även att få bukt med de nackdelar som dagens skolpengssystem har uppvisat. I normalfallet bedrivs undervisning i en klass. En skolklass varierar i storlek sett till antal elever, men den kräver i huvudsak samma resurser oavsett storlek. Detta då många kostnader är relativt fasta, som exempelvis lokaler, lärare och undervisningstid. Resurser som varierar beroende på antal elever är exempelvis läromedel och skolmat. I relation till de fasta kostnaderna är de senare relativt små. En brist i systemet med skolpeng är att ett enstaka bortfall av en enda elev kan få stora konsekvenser för en skolas ekonomiska kalkyl. Liberalerna menar därför att en ny finansieringsmodell för skolan måste fungera bättre och ge långsiktigt hållbara och stabila ekonomiska villkor för skolor, och då särskilt skolor i socialt utsatta områden.

28. Låt staten starta och bedriva särskilda skolor i utsatta områden.

Ett viktigt steg mot ett återförstatligande av skolan vore att låta staten starta och bedriva särskilda skolor i utsatta områden. Att driva skola i ett utsatt område i dagens system vad gäller lagstiftningens krav på kvalitet och kompensatoriska insatser, i relation till det ekonomiska läget för landets kommuner är inte långsiktigt hållbart. Det finns ofta ett stort behov av omfattande resurser, då kunskapsresultaten och lärarbehörigheten är låg. Liberalerna föreslår således att förstatligandet av skolan inleds med att staten övertar huvudmannskapet över de kommunala skolorna i utsatta områden som under lång tid misslyckats med sitt uppdrag.

Utsatta skolor som förstatligas ska drivas vidare med ett så kallat särskilt kunskapsuppdrag. Genom särskilda skrivningar i skollagen ska det således bli möjligt för skolornas nya huvudman, d.v.s. staten, att skjuta till särskilda resurser som

69 SOU 2019:40. Jämlikhet i möjligheter och utfall i den svenska skolan. Bilaga 7 till Långtidsutredningen 2019, s. 102

70 Skolinspektionen (2014). Kommunernas resursfördelning och arbete mot segregationens negativa effekter i skolväsendet, Kvalitetsgranskning. Rapport 2014:1. Stockholm: Skolinspektionen

ska användas till åtgärder som exempelvis utökad undervisningstid i svenskämnet samt lärarledd läxhjälp efter skoltid.

Staten bedriver redan viss skolverksamhet, men enbart i form av Sameskolan och SPSM:s specialskolor. Det senare motiveras av att elever med särskilda funktionsnedsättningar kräver särskilda lösningar som både är kostsamma och förutsätter specialkompetens, långsiktiga förutsättningar och särskilda bestämmelser – vilket inte är möjligt för kommunerna att tillhandahålla. Av samma skäl motiverar vi statliga skolor i utsatta områden: Behoven är stora, förutsättningarna undermåliga. Med anledning av det bör staten identifiera vilka skolor som under lång tid underpresterat i syfte att överta dem. På så sätt kan skolornas ekonomi säkras och de utsatta områdena får en skolaktör med långsiktigt hållbara förutsättningar att bedriva skolverksamhet av hög kvalitet med ett särskilt kunskapsuppdrag.

29. Slå ihop riktade statsbidrag till skolor.

Antalet statsbidrag på skolområdet uppgår till närmare 80 stycken och det råder i regel höga krav för att erhålla dem. Summan uppgår till över 15 miljarder kronor. Kritik har riktats mot det stora antalet statsbidrag inom skolområdet, bland annat för att de är för många och flyttar fokus från helheten till delar av verksamheten. I vissa fall ser Liberalerna ett fortsatt behov av riktade statsbidrag inom skolområdet, men den kritik som har lyfts mot att de många bidragen orsakar en oförutsägbar och ryckig styrning samt att administrationen kring dem är oproportionerligt krånglig och tidskrävande måste höras. Dessutom tenderar huvudmän med stora resurser att erhålla en större andel, då de har de administrativa resurser som krävs för att hantera ansökningar.

I enlighet med Riksrevisionens förslag bör en stor andel av alla statsbidrag på skolområdet samlas i en pott med inriktning mot skolutveckling, där varje huvudman tilldelas en bidragsram för att bedriva skolutveckling. Ramen kan utgå från elevantal och socioekonomiska förutsättningar. Huvudmannen söker medel inom bidragsramen för lokalt utformade insatser och varje ansökan ges en individuell bedömning. I syfte att stärka skolor med ett socioekonomiskt svagt elevunderlag och särskilt skolor i socialt utsatta områden

kan bidragen med fördel få en stark socioekonomisk viktning. Fördelarna är många, lokala förutsättningar kan få styra samtidigt som den tid som huvudmännen idag avsätter för att hantera statsbidragen och allt för- samt efterarbete de medför kan ägnas åt skolutveckling. För att stödja huvudmännen i arbetet att identifiera behov i verksamheterna bör ett nationellt analysstöd finnas tillgängligt för samtliga huvudmän.⁷¹

71 Riksrevisionen (2017). Riktade statsbidrag till skolan – nationella prioriteringar men lokala behov (RiR 2017:30). Stockholm: Riksrevisionen, s.7

4. STOPP FÖR TRYGGHETSSEGREGATIONEN

Skolan ska enligt skollagen utformas på ett sådant sätt att alla elever tillförsäkras en skolmiljö som präglas av trygghet och studiero. Det är dock inte bara en fråga om juridik, det handlar minst lika mycket om ett moraliskt ansvar – särskilt då alla barn i skolåldern omfattas av skolplikt. Att indirekt tvinga ett barn att varje dag gå till en skola där vederbörande känner sig otrygg eller i värsta fall rent av rädd är djupt omoraliskt och ska inte få förekomma. Ändå finns det tecken som tyder på att så är fallet.

Samtidigt är det av vikt att påpeka att de allra flesta elever är både skötsamma och bidrar till en trygg och ordningsam arbetsmiljö i skolan. Det finns gott om både flickor och pojkar som varje dag går till sina lektioner, sköter sina studier och som aktivt bidrar till social trivsel i både klassrum och ute i skolans korridorer. Dessa elever uppmärksammas alltför sällan. För att främja arbetet med trygghet och trivsel i den svenska skolan är det viktigt att de elever som bidrar till ett gott arbetsklimat får den uppmärksamhet de förtjänar.

Otryggheten som störst i utsatta skolor

På flera av skolorna i de socialt utsatta områdena vittnar såväl elever som lärare om en skolmiljö i kaos. De vittnar om att det i skolan förekommer bråk, slagsmål, kränkningar, bristande studiero, vandalisering och otrygghet. På skolor där bråk tillhör vardagen beskriver till och med elever och lärare att det kan råda en ren upploppsstämning. Rektorer uppger känna maktlöshet åt att familjefejder, religiösa motsättningar och andra källor till oro i närsamhället kommer in i

skolan.⁷² Av förklarliga skäl är även lärarna rädda när utåtagerande elever som inte följer reglerna har tagit över makten på skolan. Så här beskrivs situationen på en av dessa skolor:

I elevintervjuer berättar eleverna hur de undviker olika elever och situationer på grund av risken att drabbas av hämndaktioner av äldre syskon. Vissa elever är helt galna enligt de intervjuade eleverna, de förstör allt, speglar byts inte ut längre och uppehållsrummet är sönderslaget. Eleverna beskriver att det förekommer slagsmål på rasterna. Dessa stoppas inte alltid för det finns lärare som är rädda för vissa elever och därför undviker dem. Lärarna uppger själva att de tror att hälften av lärarna inte skulle gå mellan i ett bråk i rädsla för att själv bli slagen. Lärarna berättar att de är rädda att vissa elever ska slå ihjäl varandra. Det föreligger enligt dem risk för upplopp på högstadiet.

Under sitt besök på skolan observerar Skolinspektionen såväl ett fallerat rastvaktssystem där eleverna flyr skolgården efter konflikter. Det bryter också ut vilt slagsmål utanför konferensrummet där intervjuerna genomförs, ett slagsmål som rastvakten försöker avbryta utan att lyckas och utan assistans från annan vuxen. Eleverna på den beskrivna skolan berättar att studieron är obefintlig. Elever kommer och går under lektionerna, även från andra klasser. Alla lärare vågar inte säga till. Under en lektionsobservation räknar inspektörerna hur många gånger elever springer in och ut ur klassrummet. På 65 minuter går 26 elever in och ut ur klassrummet.⁷³

72 Lärarnas Riksförbund (2017). Mer resurser till utsatta skolor – en granskning av situationen på skolor med särskilda utmaningar. Stockholm: Lärarnas Riksförbund, s. 6-15

73 Lärarnas Riksförbund (2017). Mer resurser till utsatta skolor – en granskning av situationen på skolor med särskilda utmaningar. Stockholm: Lärarnas Riksförbund, s. 14

Exemplet ovan är naturligtvis ett extremt sådant. Det råder inte kaos på de flesta skolor i Sverige, men som Lärarnas Riksförbunds genomgång av Skolinspektionens inspektioner av socialt utsatta skolor visar så är det dessvärre inte ovanligt att både trygghet och studieron är rejält eftersatt och i vissa fall rent av frånvarande på de utsatta skolorna. På så vis går det att tala om en utbredd och omfattande trygghetssegregation i det svenska skolsystemet.

Mycket arbete måste göras ute i skolorna av såväl skolledning som övrig skolpersonal, men eftersom det är politiken som skapar förutsättningar och bär ansvaret för det svenska skolväsendet måste frågan om trygghet och studieron prioriteras högt upp på den politiska dagordningen. Det finns inget egenvärde av trygghet och studieron. Syftet med att skapa en skolmiljö som präglas av ordning och reda är att ge alla elever en god möjlighet att trivas och fokusera på undervisningen. För lärarnas skull handlar det om att ge dem goda förutsättningar att bedriva undervisning och känna att de kan hålla ordning i klassrummet så att undervisningen inte störs eller hindras på andra sätt. Att få bukt med direkt farliga situationer eller upplöppliknande inslag är naturligtvis viktigast att prioritera. Men man får aldrig nöja sig med det. Skolan viktigaste uppdrag är förmedling av kunskap. Eftersom inlärning i sin tur sker i hjärnans arbetsminne, som är mycket känsligt för distraktioner, är det på sin plats att påtala att ett klassrum fyllt med distraktioner är en mardrömslik miljö för inlärning utifrån ett kognitivt perspektiv. Det är således av stor vikt att säkerställa att elever kommer i tid, följer regler och lärarnas instruktioner. Först då kan eleverna ägna all sin energi åt att fokusera på undervisningen och blomma ut som mer kunniga, bildade och kulturellt rikare samhällsmedborgare.

På samma sätt ska även lärarna känna sig trygga i skolan. Till skillnad från eleverna har de ofta goda möjligheter att rösta med fötterna; om skolan som arbetsplats upplevs som otrygg byter man helt enkelt skola om man har möjlighet till det. Men även mer vardagliga och subtila störningar, som exempelvis elever som kommer för sent eller som inte följer skolans ordningsregler och på så sätt skapar en mindre trivsamt arbetsmiljö är ett problem som måste stävjas. En god arbetsmiljö för lärare är en viktig faktor för att

stärka rekryteringen till yrket och för att säkerställa att de lärare som idag verkar inom skolsystemet väljer att stanna kvar där.

Trygghet och studieron i den svenska skolan

Efter att 2012 års PISA-mätning hade presenterats uppmärksammade många att svensk skola var bland de sämsta i hela OECD vad gäller stök i klassrummet. Exempelvis uppgav mer än varannan elev (54 %) att de hade kommit sent till skolan minst en gång under de senaste två veckorna, vilket var påtagligt fler än snittet. OECD har i granskningar av svensk skola så sent som 2015 påtalat att detta är ett stort problem, inte minst då svenska elever som uppger att de har skolkat en hel dag från skolan i genomsnitt får hela 55 poäng mindre på kunskapstestet än elever som inte har gjort det.⁷⁴

Vad få dock tycks ha uppmärksammat är att en bättring har skett i de internationella mätningarna vad gäller studieron i svensk skola. I både 2015 och 2018 års PISA-mätning framkommer det att klassrumsklimatet, vilket bland annat mäts i hur många elever som uppger att det är stökigt på lektionerna eller att lärarna behöver vänta länge på att eleverna ska bli tysta, ligger Sverige på samma nivå som OECD-snittet. Därtill har svenska elever en högre närvaro än snittet; över 90 procent av eleverna i Sverige uppger att de aldrig har skolkat från skolan en hel dag de senaste två veckorna.⁷⁵

Värt att notera är dock att det i Sverige, likt i många andra länder, finns tecken som tyder på att klassrumsklimatet är påtagligt bättre i skolor med en mer socioekonomiskt gynnad elevsammansättning. Det i kombination med att det finns en tydlig koppling mellan bättre klassrumsklimat och högre kunskapsresultat, även efter att det kontrollerats för elevens och skolans socioekonomiska bakgrund, visar hur särskilt viktigt det är att stärka studieron och tryggheten i de mest utsatta skolorna.⁷⁶

På nationell nivå har Skolinspektionen kartlagt

74 OECD (2016). Country Note: Sweden. Paris: OECD, s. 5

75 Skolverket (2019). PISA 2018: 15-åringars kunskaper i läsförståelse, matematik och naturvetenskap. Stockholm: Skolverket, s. 44

76 Skolverket (2019). PISA 2018: 15-åringars kunskaper i läsförståelse, matematik och naturvetenskap. Stockholm: Skolverket, s. 44

hur tryggheten och studieron upplevs av eleverna ute på landets skolor. Genom årliga enkäter får cirka 330 000 elever och lärare årligen svara på frågor om deras upplevelse av bland annat trygghet. Resultaten visar att tryggheten har försämrats något över tid, även om förändringarna är relativt små. I enkäten som gjordes hösten 2018 uppger 14 procent av eleverna i årskurs nio att de inte känner sig trygga i skolan. Nästan var tredje elev uppger att de inte har studiero på lektionerna.⁷⁷ Skolinspektionens erfarenheter från 2018 års tillsyn och granskning visar att det finns stora variationer i den miljö eleverna möter på olika skolor. Medan arbetet för trygghet och studiero fungerar mycket väl på vissa skolor, såg Skolinspektionen allvarliga problem på andra håll – och då särskilt i utsatta områden.⁷⁸

En orolig, stökig och i vissa fall hotfull skolmiljö ger även upphov till flera negativa hälsoeffekter för eleverna. SCB har i en undersökning visat att elever som upplever att det inte är lugnt i klassrummet oftare anger att de har problem med huvudvärk, magont och sömnsvårigheter. Det är i sin tur faktorer som påverkar deras möjlighet att fokusera på lektionerna och tillgodogöra sig undervisningen. Kopplingen mellan studiero och skolprestationer har i internationell forskning visat sig ha ett starkt samband. Skolor och klassrum som präglas av ordningsproblem har kopplat till försämrade skolprestationer både på individ- och skolnivå.⁷⁹ En lugn och trygg skolmiljö där elever uppträder respektfullt mot såväl skolkamrater som lärare är en grundläggande förutsättning för en väl fungerande undervisning.

Rädslan inom lärarkåren

Som framkommer i de exempel från verkligheten som beskrivits tidigare förekommer det att situationen vad gäller trygghet och studiero är så bristfällig på flera utsatta skolor att även lärarna känner en rädsla för att gå emellan bråk och styra upp ordningssituationer. Det är självfallet ett stort bekymmer. Om inte lärarna är de som bestämmer på skolan är det någon annan. I det fallet det är elever som tar över makten riskerar situationen att utvecklas till flugornas herre – där de svaga, tystlåtna och utsatta eleverna blir de största förlorarna.

I en rapport från Lärarnas Riksförbund från 2014 uppger mer än hälften av lärarna i årskurserna 1 till 6 att en stor del av deras arbetstid går åt till att upprätthålla regler och studiero. Lärarna anser samtidigt att skollagens regler kring trygghet och studiero inte efterlevs. Dels handlar det om rena lagbrott, dels genom att lärarna inte upplever sig ha förutsättningarna som krävs för att använda lagen som den är avsedd. LR rekommenderar bland annat att det måste vara tydligare hur regler och regelbrott följs upp.⁸⁰

Det finns dessvärre systematiska undersökningar som har visat att det finns en utbredd rädsla inom lärarkåren. I de fall elever upplevs som direkt hotfulla och våldsamma är det fullt förståeligt att en lärare känner sig rädd för att ingripa mot eleven. Men det finns dessvärre undersökningar som visar att rädslan ofta uppstår långt mycket tidigare än att situationen upplevs som direkt farlig gentemot lärarna. En undersökning från Lärarnas Riksförbund i samarbete med tidningen Skolvärlden visade 2017 att var femte lärare har undvikit att ingripa i en ordningssituation, exempelvis bråk mellan elever, av rädsla för att själv bli anmäld av en elev eller förälder. Drygt 40 procent av lärarna uppgav att deras oro för att bli anmäld har ökat under de senaste åren.⁸¹

En rapport från Lärarförbundet visar på ännu mer illavarslande siffror: I undersökningen framkommer det att sju av tio lärare i grundskolan har undvikit att ingripa i stökiga situationer på grund av rädsla för att bli anmälda. Hela 62 procent av dem uppger att de är rädda för att bli anmälda. Ännu fler vet inte vad de får göra.

77 Skolinspektionen (2019). Vad vi sett inom trygghet och studiero under 2018. Tillgänglig via www.skolinspektionen.se/sv/Rad-och-vagledning/trygghet--studiero (Hämtad 2019-12-13)

78 Skolinspektionen (2019). Vad vi sett inom trygghet och studiero under 2018. Tillgänglig via www.skolinspektionen.se/sv/Rad-och-vagledning/trygghet--studiero (Hämtad 2019-12-13)

79 Arum, R., Ford, K., & Velez, M. (2012). School discipline, Student achievement and social inequality. Improving learning environments in schools: school discipline and Student achievement in comparative perspective. Stanford University Press, Stanford, 1-41.

80 Lärarnas Riksförbund (2014). Studiero – vägen till kunskap. Stockholm: Lärarnas Riksförbund, s. 4

81 Bergling, Mikael. Var femte lärare tvekat att ingripa vid bråk. Skolvärlden. 2017-04-27

Skrämmande nog har så många som var fjärde lärare övervägt att lämna yrket på grund av bristande studiero på sina lektioner och var tredje lärare har känt olust att gå till jobbet på morgonen på grund av störande elever.⁸²

SAMMANFATTNING

Klassrumsklimatet i den svenska skolan har i genomsnitt förbättrats något i de internationella mätningarna under 2010-talet. Idag är klassrumsklimatet i grundskolan på samma nivå som OECD-snittet.

Skolinspektionens årliga skolenkät visar dock att en stor andel elever känner sig otrygga och var tredje elev uppger att studieron på lektionerna är undermålig.

Vidare uppger även Skolinspektionen i sina analyser att det råder stora skillnader vad trygghet och studiero beträffar mellan olika skolor i Sverige. Även data från OECD har visat att klassrumsklimatet är sämre på skolor med ett socioekonomiskt missgynnade elevunderlag

Studiero och trygghet är av största vikt om eleverna ska trivas i skolan och samtidigt kunna fokusera på inläringen. Det finns tydliga positiva kopplingar mellan studiero och kunskapsresultat.

Systematiska genomgångar av inspektionsprotokoll från Skolinspektionen visar på mycket allvarliga problem med trygghet och studiero på flera skolor i utsatta områden. På flera av dessa skolor upplever såväl elever som lärare en omfattande otrygghet.

En stor andel av lärarna uppger sig vara rädda för att ingripa i ordningssituationer av rädsla för att bli anmälda. Denna andel har ökat under senare år.

Tydliga ordningsregler och sträng efterlevnad av regler i kombination med konsekvenser för de elever som bryter mot dem har visat sig vara en viktig förklaringsfaktor bakom vändningen av resultaten i Storstvretskolan, en skola som ligger i ett utsatt område.

⁸² Lärarförbundet (2019). Trygghet att skapa studiero – en rapport om lärares ansvar och befogenheter. Stockholm: Lärarförbundet, s. 12-13

Policyförslag för trygghet och studiero i alla skolor

Att stärka arbetet med trygghet och studiero är av stor vikt för att skapa bättre förutsättningar för att fler elever ska känna sig trygga och kunna fokusera på skolarbetet i alla skolor. De tecken som tyder på situationen vad gäller påfallande brister i trygghet och studiero på skolor i socialt utsatta områden indikerar dock att eventuella reformer utformas på så sätt att effekten blir som störst just där.

Det är alldeles för lätt – och för vanligt – att politiker pekar med fingrarna mot lärarkåren och säger att problemet är avsaknad av en förmåga till ledarskap hos dem. Det är en alltför förenklad slutsats. I stället för att leta efter fel hos enskilda lärare så måste man fokusera på systemet de verkar inom. En enskild lärares humankapital kan aldrig kompensera för ett systems bristfälliga strukturkapital. Det är således av största vikt att fokusera på reformer som stärker hela skolsystemet i arbetet med att skapa och upprätthålla trygghet och studiero.

30. Inför konsekvenstrappor på alla skolor. I och med införandet av 2010 års skollag blev det tydligt att rektorer och lärare får vidta de omedelbara och tillfälliga åtgärder som är befogade för att tillförsäkra eleverna trygghet och studiero eller för att komma till rätta med en elevs ordningsstörande uppträdande. Enligt förarbetena till skollagen är syftet med de nya bestämmelserna att ge ett större utrymme för rektorer och lärare att skapa en trygg skola. Med ”omedelbara och tillfälliga” åtgärder avses ingripanden under en kort och begränsad tid som syftar till att komma rätta med en akut situation.⁸³ Det får beslutas om utvisning, kvarsittning, tillfällig omplacering, tillfällig placering vid annan skolenhet, avstängning och omhändertagande av föremål. Åtgärderna ska vidtas om de står i rimlig proportion till sitt syfte och övriga omständigheter.⁸⁴ Det finns med andra ord tydliga skrivningar om vilka disciplinära åtgärder skolan får vidta gentemot elever.

Samtidigt visar genomgångar att få skolor använder sig av disciplinära åtgärder. Bland kommunala skolor i Stockholm är det exempelvis

83 Prop. 2009/10:165. Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet. Hämtad från <https://www.riksdagen.se>

84 Skollag. 2010:800

endast 5 av 80 skolor som har rutiner för kvarsittning, vilket motsvarar 6 procent.⁸⁵ Även i Skolverkets undersökningar framkommer det att rektorer sällan använder disciplinära åtgärder.⁸⁶ Elever uppger själva i Skolverkets enkäter att de anser att regelbrott ska få konsekvenser och att konsekvenserna ska vara samma oavsett vem eleven är eller vilken lärare det är som utfärdar dem.⁸⁷ Även lärare framhåller att det är viktigt med tydlighet vad gäller bestämda konsekvenser och krav på enhetlig hållning från lärarna gällande regelövertramp.⁸⁸ Således finns det goda skäl att föra in en ny skrivelse i skollagen som fastslår att på samma sätt som alla skolor ska ha ordningsregler ska de även ha en konsekvenstrappa i vilken det framgår vilka konsekvenser regelövertramp medför för eleverna. Det ska vara skolans rektor som beslutar vilka steg som ska ingå i konsekvenstrappan samt att den efterlevs. Elever ska få yttra sig, men beslutsrätten ska helt ligga hos skolledningen.

31. Slopa kravet på elevers medbestämmande om ordningsregler. I skollagens femte kapitel finns bestämmelser om ordningsregler och disciplinära åtgärder. Där framgår bland annat att varje skolenhet ska ha ordningsregler som utarbetas under medverkan av eleverna.⁸⁹ Det är bra att elever involveras i sin skolgång. Däremot är det inte bra att Skolinspektionen tolkar lagen som att elever ska få vara med och bestämma vilka ordningsregler som ska gälla på en skola.⁹⁰ Även Skolverket menar att ”elever och vuxna bestämmer reglerna tillsammans”.⁹¹ Lagen bör ändras så att det blir tydligt att elever ska involveras i arbetet med att utforma ordningsregler, men att det är skolledningen som har mandat att fatta beslut om dem. Det ska även fortsättningsvis vara möjligt för elever att inkomma med synpunkter, förslag eller idéer kring skolans ordningsregler.

85 Thurfjell, Karin. Mer kvarsittning i friskolor: ”Ska inte syssla med straff”. Svenska Dagbladet. 2017-04-14

86 Skolverket (2018). Ordningsregler och disciplinära åtgärder: En kartläggning av skolors arbete. Stockholm: Skolverket, s. 8

87 Skolverket (2018). Ordningsregler och disciplinära åtgärder: En kartläggning av skolors arbete. Stockholm: Skolverket, s. 22

88 Lärarnas Riksförbund (2014). Studiero – vägen till kunskap. Stockholm: Lärarnas Riksförbund, s. 13

89 5 kap. 6–24 §§ skollagen (2010:800).

90 Bloodworth, Callum. Engelska skolan kritiseras för ordningsregler. Expressen. 2013-05-02

91 <https://www.skolverket.se/for-dig-som-ar.../elev-eller-foralder/skolans-organisation/ordningsfragor-trygghet-och-studiero>

32. Förtydliga lärares ansvar och befogenheter i skollagen.

För att lärare ska känna sig trygga i arbetet att upprätthålla trygghet och studiero är det av stor vikt att de har ett starkt juridiskt stöd att agera mot ordningsstörande beteenden och aktiviteter. Exempelvis uppger drygt fyra av tio grundskollärare att de inte anser det vara tydligt i skollagen vilken befogenhet de har när de utvisar elever, delar ut kvarsittning eller omhändertar föremål.⁹² Exempelvis behöver lärares tillsynsplikt definieras, en lärare kan omöjligt utvisa en elev som stör undervisningen i klassrummet om läraren samtidigt förväntas utöva tillsyn över eleven i fråga.

Den nu gällande skollagen upplevs av vissa delar inom lärarkåren som otydlig, särskilt vad gäller lärares rätt att ingripa fysiskt för att säkra studiero och trygghet. Det leder till flera problem, bland annat att lärare tenderar att överdokumentera i syfte att hålla ”ryggen fri”, men även att de undviker att ta till disciplinära åtgärder på grund av att de inte förstår hur det juridiska läget ser ut. Det senare sätter inte minst lärarna i en juridisk rävsax, då enligt brottsbalken kan en förälder eller annan uppfostrare – under skoldagen är det lärarna som har tillsynsplikt – som underlåter att hindra den som står under hans eller hennes vårdnad eller lydnad från att begå brott dömas för underlåtenhet att förhindra brott.⁹³ Därtill definieras inte lärarens tillsynsplikt i lagen idag, trots att det är ett centralt och tungt ansvar i lärares yrkesutövning.

33. Slopa i delar kravet på skriftlig dokumentation.

Enligt skollagen 5 kap. 24 § måste en rektor eller lärare dokumentera skriftligt om de har vidtagit en disciplinär åtgärd. Det innebär exempelvis att en lärare måste dokumentera om han eller hon skickar ut en elev som stör undervisningen från klassrummet.⁹⁴ Överlag är både lärare och rektorers administrativa börda i form av krav på dokumentation alltför omfattande. Dessutom tenderar krav på dokumentation gällande beslut leda till alltför omfattande dokumentationer, då lärare och rektorer vill hålla ”ryggen fri”. I en rapport från 2019 framkommer det att 43 % av lärarna uppger

92 Lärarförbundet (2019). Trygghet att skapa studiero – en rapport om lärares ansvar och befogenheter. Stockholm: Lärarförbundet, s. 11

93 Brottsbalk (1962:700) 23 kap. 6 § tredje stycket

94 Skolverket (2019). Trygghet, studiero och disciplinära åtgärder. Tillgänglig via www.skolverket.se/regler-och-ansvar (Hämtad 2019-12-15)

att de dokumenterar mer än vad de annars skulle ha gjort på grund av risken för att bli anmäld till Skolinspektionen.⁹⁵ Således bör kravet på att lärare och rektorer skriftligt ska dokumentera när de vidtar mindre disciplinära åtgärder, som exempelvis när en lärare beslagtar en mobiltelefon eller tillfälligt skickar ut en elev som stör från klassrummet, slopas. Mer omfattande åtgärder, som exempelvis avstängning eller omplacering av elev, ska även fortsättningsvis dokumenteras skriftligt.

34. Inför förväntansdokument mellan skolor och föräldrar.

Det finns tecken som tyder på att många elever och en del föräldrar inte respekterar att skolan är en arbetsplats som kräver att man följer reglerna för att skolgången ska löpa på så bra som möjligt. Ordningsreglerna tas helt enkelt inte på allvar. En anledning kan vara att endast var fjärde skola låter vårdnadshavarna eller eleverna skriva på skolans ordningsregler.⁹⁶ Ett sätt att motverka det är att låta föräldrar och elever skriva på ett förväntansdokument, i vilket det framgår vilka regler som gäller och vad konsekvenserna är för regelövertramp. Det ska framgå att elever som förstör skolans egendom blir skyldiga att betala för de uppkomna skadorna. Liberalerna föreslår att alla skolor ska ta fram förväntansdokument som elever och vårdnadshavare ska skriva under.

35. Definiera vad som utgör en kränkning i skollagen.

När en elev blir kränkt i skolan är det en allvarlig händelse. Samtidigt finns tecken som tyder på att definitionen av vad som utgör en kränkning har kommit att bli allt för vid, vilket i sin tur har givit upphov till många okynnesanmälningar. Det är ett tydligt tecken på att åtgärder måste vidtas. En viktig åtgärd för att motverka det är att se över de nuvarande formuleringarna i skollagen. Idag räcker det med att en elev ”anser sig” kränkt för att en skola ska bli skyldig att utreda händelsen. Det medför en risk att elever eller vårdnadshavare anmäler skolor för lättvindigt. Eftersom utredningar upptar dyrbara resurser i form av tid av en redan ansträngd skola, måste skollagens formuleringar om vad som anses utgöra en kränkning elever ses över. Liberalerna vill ändra skollagen för att förhindra att enskilda

95 Lärarförbundet (2019). Dokumentationsbördan – ett arbetsmiljöproblem för lärare. Stockholm: Lärarförbundet, s. 9

96 Skolverket (2018). Ordningsregler och disciplinära åtgärder: En kartläggning av skolors arbete. Stockholm: Skolverket, s. 18

elevs subjektiva uppfattningar om vad som utgör en kränkning inte blir för styrande.

36. Reformera anmälningssystemet.

Lärare kan göra fel och i vissa fall när det sker ska man som elev eller vårdnadshavare ha möjlighet att anmäla detta. Uppenbarligen har dock det nuvarande anmälningssystemet kommit att bli dysfunktionellt då det ofta används för att hota lärare och för elever och vårdnadshavare att få sin vilja igenom. Det kan kännas oerhört betungande för en lärare att bli anmäld till Skolinspektionen, vilket är den instans som elever och vårdnadshavare vänder sig till idag. Det händer att huvudmän tvingar en anmäld lärare till omplacering eller avslutar anställningen innan myndighetens utredning är avslutad. Detta i syfte att undvika negativ publicitet eller konflikter.⁹⁷

Anmälningssystemet måste således reformeras. I stället för att anmälningar mot lärare görs direkt till Skolinspektionen ska de i stället hanteras av huvudmannen först. På så sätt kan tvister och konflikter hanteras mer lösningsorienterat på lokal nivå innan en myndighet involveras. Först när huvudmannen har hanterat klagomålet och om anmälaren inte är nöjd ska ärendet kunna gå vidare till Skolinspektionen. Med denna ändring kortas kommunikationsvägarna, administrationen minskar och eventuella åtgärder kan sättas in snabbare.

37. Likabehandlingsplaner ska efterlevas, inte bockas av.

Alla skolor måste ha en likabehandlingsplan. Detta dokument syftar till att motverka diskriminering i skolan och grundas i Barnkonventionen samt Diskrimineringslagen. Alla barn ska behandlas lika och alla barn har rätt till en trygg skola och utbildning fri från våld och kränkningar. Huvudmannen har enligt skollagen i uppgift att upprätta en plan en gång varje år för hur skolan ska arbeta för likabehandling och emot kränkande behandling.

Liberalerna menar att det är av stor vikt att alla skolor har en utarbetad plan för att arbeta för likabehandling och emot kränkande behandling. Vi ser dock inte att det finns ett egenvärde av att utkräva att varje skola måste uppdatera den årligen. Det medför en administrativ börda och om det inte sker kan Skolinspektionen komma att

utfärda kritik. Om en skola har en välfungerande plan som aktivt efterlevs menar Liberalerna att de själva ska kunna avgöra om, när och hur den uppdateras. Det viktiga är att den används aktivt, inte att den revideras.

38. Evidens ska vägleda skolors arbete med trygghet och studiero.

Det finns en uppsjö aktörer, såväl kommersiella som ideella, som saluför olika program och metoder som syftar till att stärka tryggheten och studieron i skolan. Vissa av dessa metoder framhålls av Skolverket, andra köps in i form av utbildningskurser och certifieringar direkt av huvudmän. Det har dock framkommit att den vetenskapliga grunden bakom många av de mest väletablerade metoderna för att skapa trygghet och studiero i den svenska skolan är högst varierande.

Skollagen dikterar att skolan ska vila på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet. Det kravet bör således även omfatta exempelvis program för arbete mot mobbning. För att förhindra att skolor satsar tid och resurser på metoder och program som i vetenskapliga studier i bästa fall har visat sig vara ineffektiva, i värsta fall kontraproduktiva, menar Liberalerna att Skolverket bör få i uppdrag att kontinuerligt sammanställa internationell evidens i en forskningsöversikt gällande konkreta metoder för trygghet och studiero samt metoder för att motverka mobbning. Forskningsöversikten ska tas fram utifrån Socialstyrelsens definition av evidensbaserad praktik i syfte att hålla en hög vetenskaplig kvalitet samtidigt som informationen är praktiskt tillämpbar i den dagliga skolverksamheten.

39. Inför ersättningskrav för elever som begår skadegörelse.

I Skolundersökningen om brott 2017 framgår det att nästan var femte elev har begått skadegörelse vid minst ett tillfälle under det senaste året. Om en elev orsakar materiell skada på en skola och skadan uppstått genom vårdslöshet eller genom avsiktlig skadegörelse kan skolor begära ersättning av eleven eller elevens vårdnadshavare. Många huvudmän och kommuner saknar dock rutiner för att begära ersättning av elever som har begått skadegörelse i skolan. Alla huvudmän borde upprätta rutiner för hantering av ersättningskrav. I dem bör det även framgå att en elev ska få möjlighet att genom arbete ersätta skadan för att undgå krav på ekonomisk ersättning. Det

⁹⁷ Lärarförbundet (2019). Dokumentationsbördan – ett arbetsmiljöproblem för lärare. Stockholm: Lärarförbundet, s. 19

kan exempelvis innebära att en rektor kan sluta en överenskommelse med en elev och elevens vårdnadshavare om att eleven i fråga själv ska städa bort klotter. Arbetet ska få utföras efter skolans slut eller på lediga dagar och ske under ledning av skolpersonal.

40. Stärk skolans yttre skydd utifrån ett trygghetsperspektiv. Under lång tid har det varit vanligt att svenska skolor har varit tillgängliga för alla, med olåsta dörrar och utan att besökare registreras eller kontrolleras på andra sätt. På så sätt har svenska skolor skiljt sig från andra skolor internationellt. Skolor är inte en allmän plats, men trots det har flera skolor problem med att ungdomar som inte är elever på skolor vistas där, vilket kan skapa otrygghet för såväl elever som personal. BRÅ:s rapporter om brottsutsatta ungdomar visar exempelvis att skolan eller skolgården är den i särklass vanligaste brottsplatsen för misshandel. Det är därför av stor vikt att skolor utformas utifrån ett trygghetsperspektiv. Exakt hur det utformas bör vara upp till den enskilda huvudmannen, men det kan exempelvis handla om låsbrickor för dörrar eller en tydlig entré där besökare registreras och icke välkomna gäster kan avvisas. I syfte att stärka skolans yttre skydd bör Skolverket i samråd med relevanta myndigheter och aktörer ta fram råd till huvudmän och skolor.

41. Stärk skolmiljön inifrån – även flickor ska känna sig trygga. Många skolelever, särskilt flickor, upplever skolmiljön som otrygg. Endast 39 procent av flickorna uppger i undersökningar att de känner sig trygga i skolmiljön.⁹⁸ Mer än var fjärde tjej uppger att de rent av har hållit sig borta från skolan en hel dag av oro för att utsättas för misshandel. Det kan exempelvis handla om utrymmen som vuxna varken har översikt över eller passerar under dagarna, vilket i sin tur kan ge upphov till ökad otrygghet. Elever vistas i skolmiljöer nästan varje dag och ska vara en trygg plats oavsett kön. Således måste alla skolors inre miljöer planeras och utformas utifrån ett feministiskt och inkluderande perspektiv i syfte att skapa ökad trygghet.

42. Social stödpersonal ska finnas i utsatta skolor. Många elever i utsatta områden, särskilt pojkar, lockas till kriminalitet redan i en ung ålder. Skolan måste finnas där som ett bättre alternativ. Tidiga insatser behövs för att hindra att de väljer en kriminell livsstil. Utöver dessa ungdomar finns de även en högre andel elever som lever trångbott, som är frånvarande från skolan i hög utsträckning, lever med en risk för att utsättas för hedersrelaterat våld och förtryck eller lever med annan social utsatthet. Det finns flera lyckade exempel när skolor i utsatta områden har anlitat socionomer och familjehandlare att på skolan arbeta med elever som är i riskzonen. Frånvaron har radikalt minskat på dessa skolor. Detta medför en kostnad, men det i form av en initial investering för att motverka höga sociala och ekonomiska kostnader för samhället på längre sikt. Liberalerna föreslår därför att staten bör stötta skolor i utsatta områden och möjliggöra så att skolor i utsatta områden kan anställa den stödpersonal som behövs.

43. Socialtjänsten ska aktivt stötta utsatta elevers skolgång. Skolan kan göra mycket, men inte allt. För elever som lever i en utsatt tillvaro, är hemmasittande eller har stora sociala problem krävs ofta särskilda insatser för att skolgången ska fungera. I det arbetet anser Liberalerna att skolan behöver avlastas genom att socialtjänsten i stället involveras i en högre utsträckning. Om socialtjänsten kan bidra till att exempelvis fler elever minskar sin problematiska frånvaro eller sköter skolarbetet i en högre utsträckning kommer det att på lång sikt minska behovet av sociala insatser senare i livet – detta då skolframgång är tätt sammankopplat med etablering på arbetsmarknaden, psykisk hälsa och välmående. Liberalerna vill att fler skolsociala team bildas, där exempelvis socionomer från socialtjänsten kan arbeta ute i skolor i samråd med elevhälsa och lärare. Särskilda team för hemmasittare kan sättas in för att bryta långvarig skolfrånvaro och arbeta med elevernas sociala färdigheter. Socialtjänstlagen bör utökas med ett uppdrag till socialnämnderna att aktivt stötta utsatta barns skolgång, förebygga skolfrånvaro och motverka att elever avbryter sin skolgång. Liberalerna föreslår således att samhällets socialtjänst får ett stärkt uppdrag att främja och stötta utsattas barns skolgång.

5. KUNSKAP – BILJETTEN IN TILL SAMHÄLLET

Sverige har tagit ett stort ansvar under många år för människor som har befunnit sig på flykt eller sökt en möjlighet till ett nytt liv i detta land. Men samtidigt har ansvaret ofta avstannat för tidigt, vilket vi idag kan se konsekvenserna av. Det är varken hållbart för individ eller samhälle att utanförskapet tillåts öka. Att var tredje elev i utsatta områden inte klarar grundskolan är ett underbetyg som måste adresseras.

Om vi menar allvar med att vara ett inkluderande samhälle krävs också politik som både ställer krav på den enskilde individen – men även som skapar möjligheter. Målbilden måste vara att de som kommit till Sverige ska mötas av ett välkomnande land, där mottagandet fungerar väl genom exempelvis ett välfungerande skolsystem där kunskap sätts i första rum. I denna rapport har ett antal åtgärder presenterats – men med tanke på situationens allvar är bedömningen att mer krävs. I detta slutkapitel presenteras ytterligare ett antal områden där vi ser ett behov av åtgärder inom.

Under arbetet med rapportserien ”Utanförskaps karta” mellan 2004 och 2006 identifierades skolresultat i form av behörighet till gymnasiet som en viktig indikator för att jämföra stadsdelarnas utveckling över tid. Redan då, för femton år sedan fanns oroande siffror över låg behörighet, särskilt för utrikes födda elever. Idag tar endast 17 av 25 elever i en genomsnittlig gymnasieklass studenten. Det är inte minst alarmerande med tanke på arbetsmarknadens stora krav på gymnasieexamen, men även med tanke på att

många av dem som inte lyckas ta studenten tillhör grupper som redan är utsatta. Det handlar särskilt om elever från socioekonomiskt svaga hemförhållanden och utrikes födda elever.

I den internationella PISA-mätningen, som senast genomfördes 2018, framkommer det att gapet mellan utrikes och inrikes födda elevers prestation är större i Sverige än i många andra länder. Klyftan mellan andel lågpresterande bland invandrare och andel lågpresterande bland svenskfödda hamnar på 38 procentenheter, vilket är en av de största i både EU och OECD. Särskilt påtaglig är skillnader i läsförståelse mellan infödda och invandrade svenska elever. Det finns således ett stort behov av riktade insatser för att främja läsförståelsen hos socioekonomiskt missgynnade elevgrupper.

Under krisåret 2015 tog Sverige emot över 160 000 asylsökande, varav cirka hälften av dem var barn och ungdomar. Flera av dessa far i sin tur unga i högstadie- och gymnasieåldern. Många av dessa hamnade på olika introduktionsprogram, och då framförallt språkin introduktion. Liberalerna menar att de låga resultaten och den bristande kontrollen på gymnasieskolans introduktionsprogram inte är hållbart i längden, och särskilt inte med tanke på att det inom en överskådlig framtid fortsatt kommer att komma fler nyanlända ungdomar i skolåldern till Sverige.

Idag blir äldre nyinvandrade elever starkt verksamhetsmässigt segregerade på introduk-

tionsprogrammets språkintröduktion, vilket får negativa konsekvenser för elevernas språkinläring och för integration i stort. Dessa elever förväntas hämta ikapp språk och motsvarande nio års grundskolekunskaper på ett fåtal år, vilket i mångt och mycket är och lär förbli en omöjlig ekvation. De låga resultaten i form av behörighet till gymnasieskolan gäller dock inte bara för språkintröduktion. För de tre andra intröduktionsprogrammen är andelen elever som uppnår gymnasieexamen efter 3, 4 eller 5 år extremt låg. Högst andel behöriga elever finns inom det programriktade individuella valet, men ändå är det endast drygt en tredjedel av eleverna som börjar programmet som lyckats uppnå gymnasieexamen fem år senare.⁹⁹

Liberalerna bedömer att det kan finnas ett behov av en ny skolform i Sverige som kan fånga upp alla de obehöriga, nyanlända och skoltrötta elever som i dag slås ut i den svenska gymnasieskolan. Försöket med intröduktionsprogrammet i gymnasieskolan måste betraktas som ett misslyckande. Det krävs ett omfattande nytag inom detta område för att motverka utanförskap, utslagning och segregation. Om inte omfattande åtgärder vidtas kommer drygt 30 000 elever, fler för varje kommande år, att slås ut i gymnasieskolan och riskera hamna utanför samhället. Det ackumulerade utanförskapet kommer till 2030 uppgå till en halv miljon unga människor som misslyckas i dagens gymnasieskola.

Policyförslag: Ny skolform för obehöriga elever bör övervägas

44. Utred behovet av en helt ny skolform för obehöriga elever. Intröduktionsprogrammen på gymnasieskolan måste betraktas som ett misslyckande. Endast var tredje elev som börjar på ett intröduktionsprogram lyckas ta examen fem år senare. Liberalerna menar att det finns ett behov av ett större omtag i skolsystemet om vi menar allvar med att även skolvaga elever ska få en ärlig chans att lyckas i livet. Det finns anledning att ifrågasätta varför det ska vara gymnasieskolans uppgift att utbilda elever som inte kommer in på en gymnasieutbildning. Med anledning av det vill Liberalerna ta initiativ till att utreda huruvida en helt ny skolform för obehöriga elever

vore behövt. En eventuell sådan skolform bör präglas av flexibilitet, höga krav och bättre möjligheter för utrikes födda elever att lära sig svenska i kombination med inslag av praktiska och arbetsförlagda delar. En sådan skolform bör ha lärlingsliknande spår som alternativ, vilket även är viktigt för att tillgodose behoven av utbildning för skolvaga elever som klarar av teoretiska studier. Kan liknande förändringar genomföras inom dagens intröduktionsprogram bör det alternativet belysas.

45. Förlängd skolplikt för elever som saknar behörighet. Liberalerna föreslår att skolplikten för elever som saknar gymnasiebehörighet förlängs. En eventuellt ny skolform bör vara obligatorisk till dess att eleven uppnår gymnasiebehörighet eller avklarar det praktiska spåret alternativt uppnår 18 års ålder. För nyanlända elever ska skolplikten förlängs upp till 20 års ålder.¹⁰⁰ Detta då den totala skolgången ofta blir alldeles för kort för att nyanlända elever ska lyckas uppnå alla mål. Därtill bör definitionen av nyanländ utvidgas. Idag räknas exempelvis en elev som flytt från ett annat land till Sverige som nyanländ efter fyra år i svensk skola. Skolan har en avgörande roll i utsatta områden – men där skoldagen tar slut tar ofta civilsamhället vid. Det finns många olika föreningar och aktörer som bedriver läsfrämjande insatser i socialt utsatta områden.

46. Stöd till civilsamhället för läsfrämjande insatser i utsatta områden. I en kunskapsöversikt från Kulturrådet, som handlade om hur man kan främja läsandet och öppna upp vägar till litteraturen för dem som inte läser, framkommer det att det är viktigt att börja tidigt med läsning, att särskilt arbeta med de grupper som har stora behov, att öka tillgången till litteratur oavsett medium, att främja social läsning och att satsa på sommarläsningsprogram. För att lyckas med sådana insatser behöver civilsamhället stärkas genom ökade anslag och direktiv om att särskilt fokusera på läsfrämjande insatser för socioekonomiskt missgynnade barn och ungdomar i socialt utsatta områden.

¹⁰⁰ För att ge nyanlända möjlighet att nå kunskapsmålen bör skolplikten för de som är i mellanstadieåldern när de kommer till Sverige förlängas till 18 års ålder och för de som är i övre tonåren bör skolplikten förlängas till 20 års ålder. Om eleven uppnår gymnasiebehörighet eller klarar av det praktiska spåret i den nya skolformen upphör skolplikten.

⁹⁹ Lärarnas Riksförbund (2019). En ny skolform för obehöriga till Sverige

47. Universiteten ska arbeta uppsökande för att motverka social snedrekrytering.

Social snedrekrytering till den högre utbildningen är ett omfattande problem för Sveriges högskolor och universitet. För många, särskilt i de allra mest utsatta områdena i Sverige, upplevs akademien som främmande värld. I syfte att motverka den sociala snedrekryteringen samt för att få fler ungdomar i utsatta områden att få upp ögonen för möjligheten att välja en akademisk bana, vill Liberalerna att universitet och högskolor ska arbeta uppsökande. I England har program med studenter från olika minoritetsgrupper på universiteten i Oxford och Cambridge länge haft möjligheten att uppsöka socioekonomiskt svaga elever på socialt utsatta skolor för att inspirera dem och visa dem att alla elever, oavsett bakgrund, har möjlighet att läsa på universitet. Liberalerna vill således att även svenska lärosäten och svenska skolor ska få ett uppsökande uppdrag i socialt utsatta områden i syfte att motverka social snedrekrytering.

REFERENSER

Kapitel 1

Utredningar, propositioner, rapporter och undersökningar

- SCB (2019), 23 000 barn går inte i förskola, Senast uppdaterad 2010-10-01.
- Skolinspektionen (2014), Kommunernas resursfördelning och arbete mot segregationens negativa effekter i skolväsendet, Kvalitetsgranskning Rapport 2014:01
- Skolinspektionen (2018), Förskolans kvalitet och måluppfyllelse – ett treårigt regeringsuppdrag att granska förskolan, slutrapport, Regeringsrapport 2018.
- Sveriges kommuner och landsting (2018), Socioekonomisk resursfördelning i skola och förskola, Stockholm: Sveriges kommuner och landsting.
- The Global Village. (2018). Fakta för förändring – en rapport om Sveriges 61 utsatta områden. Stockholm: The Global Village.

Studier

- Andersson, Ariane och Sandberg, Elin, Förskolan – En god investering i jämlika livsvillkor. Delrapport från Kommissionen för ett socialt hållbart Stockholm, Kommissionen för ett socialt hållbart Stockholm. För en översikt av Stockholms stads rapporter om social hållbarhet under åren 2015-2027
- Björk-Willén, P., Gruber, S., & Puskás, T. (2013). Nationell förskola med mångkulturellt uppdrag. Liber.
- Christina Felfe Rafael Lalive (2014), Does early child care help or hurt children's development?, Working Paper Series 2014:22, IFAU.
- Dietrichson, Jens & Kristiansen, Ida Lykke & C. V. Nielsen, Bjørn (2018), Universal preschool programs and long-term child outcomes: A systematic review, Working Paper Series 2018:19, IFAU - Institute for Evaluation of Labour Market and Education Policy.
- Doyle, O. (2017). The first 2,000 days and child skills: Evidence from a randomized experiment of home visiting (No. 17/15). Working Paper Series.
- Drange, Nina (2018) Promoting integration through child care: Lessons from Norway, SNS Analys, nr 50.
- Folkhälsomyndigheten och Centrum för epidemiologi och samhällsmedicin (2017), Förskolans påverkan på barns hälsa - en genomgång av den vetenskapliga litteraturen.
- Person, Sven (2014), "Förskolan och social jämlikhet", i Sernhede, Ove & Tallberg Broman, Ingegerd (red.) (2014). Segregation, utbildning och ovanliga lärprocesser, Stockholm: Liber, sid. 94-111.
- Zachrisson, H.D., Dearing, E., Zambrana, I.M., Nærde, A. (2014), Språkkompetanse hos 4-åringar som har gått i barnehage. Foreløpige resultater fra forskningsprosjektet Barns sociale utvikling. Rapport til Utdanningsdirektoratet. Oslo: At-ferdssenteret.

Nyheter

- Ekot (2019). Tusentals barn i Sverige går inte i förskolan. [Radioprogram]. Producent: Cecilia Zabin Tengmark, Sveriges Radio, P1 22 oktober.
- Svensson, Pia. Ny kartläggning: Tre av fyra barn kan för få svenska ord. Göteborgs-Posten. 2018-03-20

Kapitel 2

Utredningar, propositioner, rapporter och undersökningar

- Lärarnas Riksförbund (2017). Mer resurser till utsatta skolor – en granskning av situationen på skolor med särskilda utmaningar. Stockholm: Lärarnas Riksförbund
- OECD (2019). OECD Economic Surveys: Sweden. Paris: OECD
- Propopition 1991/92:95. Om valfrihet och fristående skolor.
- Skolinspektionen (2010). Rätten till kunskap: En granskning av hur skolan kan lyfta alla elever. Stockholm: Skolinspekt-ionen.
- Skolverket (2018). PM: Nyinvandrade elever i grundskolan hösten 2017. Stockholm: Statens skolverk
- SOU 2019:40. Jämlikhet i möjligheter och utfall i den svenska skolan: Bilaga 7 till Långtidsutredningen 2019.
- SOU 2014:15. Staten får inte abdikera – om kommunaliseringen av den svenska skolan.
- SOU 2017:35. Samling för skolan – Nationell strategi för kunskap och likvärdighet.
- Kessel, Dany. Skrivelse om fristående skolhuvudmäns rätt att digitalt bekräfta en elevs vårdnadshavare via SPAR. 2019-06-27

Doktorsavhandlingar

- Ambrose, A. (2016). Att navigera på en skolmarknad: en studie av valfrihetens geografi i tre skolor (Doctoral dissertation, Barn och ungdomsvetenskapliga institutionen, Stockholm University).
- Kessel, D. (2018). School Choice, School Performance and School Segregation: Institutions and Design (Doctoral disserta-tion, Department of Economics, Stockholm University).

Studier

- Abdulkadiroglu, A., Pathak, P. A., Schellenberg, J., & Walters, C. R. (2017). Do parents value school effectiveness? (No. w23912). National Bureau of Economic Research.
- Batsaikhan, M., Gørtz, M., Kennes, J., Lyng, R. S., Monte, D., & Tumennasan, N. (2019). Daycare Choice and Ethnic Diversity: Evidence from a Randomized Survey. Department of Economics and Business Economics, Aarhus University.
- Burgess, S., Greaves, E., Vignoles, A., & Wilson, D. (2015). What parents want: School preferences and school choice. *The Economic Journal*, 125(587), 1262-1289.
- Böhlmark, A., & Lindahl, M. (2015). Independent schools and long-run educational outcomes: Evidence from Sweden's large-scale voucher reform. *Economica*, 82(327), 508-551
- Fack, G., Grenet, J., & He, Y. (2019). Beyond Truth-Telling: Preference Estimation with Centralized School Choice and College Admissions. *American Economic Review*, 109(4), 1486-1529.
- Hastings, J., Kane, T. J., & Staiger, D. O. (2009). Heterogeneous preferences and the efficacy of public school cho-ice. NBER Working Paper, 2145, 1-46.
- Kessel, Dany och Olme, Elisabet (2016), Föräldrars motiv vid val av skola, och vad det innebär för obligatoriskt skolval, Rapport 1: Obligatoriskt skolval, Lärarnas riksförbund.
- Kessel, D., & Olme, E. (2018). School Choice Priority Structures and School Segregation. Unpublis-hed working paper.
- Musset, P. (2012). School Choice and Equity: Current Policies in OECD Countries and a Literature Review. OECD Education Working Papers. ERIC Clearinghouse.
- Ruijs, N., & Oosterbeek, H. (2019). School choice in Amsterdam: Which schools are chosen when school choice is free?. *Education Finance and Policy*, 14(1), 1-30.
- Wilson, D., & Bridge, G. (2019). School choice and equality of opportunity: an international systematic review.

Tidningsartiklar

- Bouvin, Emma och Delin, Mikael. Barn till förmögna fick gå före skolkö via kvot för nyanlända. Dagens Nyheter. 2018-06-29
- Brevinge, Nina. Få nyanlända elever får plats på friskolor. Dagens Nyheter. 2017-08-03
- Jaara Åstrand, Johanna och Strömberg, Marcus. Lärarförbundet och Academedia: Inför obligatoriskt skolval. Dagens Industri. 2017-02-27
- Oldenburg, Leif. Friskolor kräver nio miljoner av Solna. Stockholm Direkt. 2016-10-27
- Skillemar, Fredrik och Berger, Ella. Ingen elev med svenska som förstaspråk – på 14 år. SVT Nyheter. 2016-06-01
- TT. Över hälften klarar inte skolan i utsatta områden. Svenska Dagbladet. 2018-06-03

Kapitel 3

Utredningar, propositioner, rapporter och undersökningar

- Lärarnas Riksförbund (2017). Mer resurser till utsatta skolor – en granskning av situationen på skolor med särskilda utmaningar. Stockholm: Lärarnas Riksförbund
- Lärarnas Riksförbund (2018). Avlasta lärarna och låt dem undervisa! Stockholm: Lärarnas Riksförbund
- Riksrevisionen (2017). Riktade statsbidrag till skolan – nationella prioriteringar men lokala behov (RiR 2017:30). Stockholm: Riksrevisionen
- Sveriges kommuner och landsting (2014). Socioekonomisk resursfördelning till skolor. Sveriges Kommuner och Lands-ting, Stockholm.
- Sveriges Kommuner och Landsting (2019). Ekonomirapporten, maj 2019. Stockholm: SKL
- Skolinspektionen (2014). Kommunernas resursfördelning och arbete mot segregationens negativa effekter i skolväsen-et, Kvalitets-granskning. Rapport 2014:1. Stockholm: Skolinspektionen
- Skolverket (2019). Data från Jämförelsedatabasen. Totalkostnader för grundskolan läsåret 2018. Tillgängligt via skolverket.se/skolutveckling/statistik. Data hämtad 2019-12-05
- Skolverket (2017). Lärarprognos 2017. Stockholm: Statens skolverk.
- Skolinspektionen (2018). Årsrapport 2018. Stockholm: Skolinspektionen.
- Skogstad, I. (2019). Hur får man de bästa lärarna till de tuffaste skolorna? Stockholm: Svenskt Näringsliv.
- SOU 2016:66. Skolkostnadsutredningen
- SOU 2019:40. Jämlikhet i möjligheter och utfall i den svenska skolan.
- OECD (2019). Education at a Glance 2019. Paris: OECD
- UKÄ (2017). Uppföljning och utvärdering av försöksverksamhet med övningsskolor och övningsförskolor inom lärar- och förskollärarytutbildningar. Stockholm: Universitetskanslerämbetet

Studier

- Angelov, N., & Edmark, K. (2016). När skolan själv får välja – en ESO-rapport om friskolornas etableringsmönster.
- Andersson, C. (2007). Lärartäthet, lärarkvalitet och arbetsmarknaden för lärare. Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering (IFAU).
- Bertilsson, E. (2014). Skollärare: rekrytering till utbildning och yrke 1977-2009 (Doctoral dissertation, Acta Universitatis Upsaliensis),
- Falch, T., & Rønning, M. (2012). Homework assignment and student achievement in OECD countries (No. 711). Discussion Papers.
- Fredriksson, P., Oosterbeek, H., & Öckert, B. (2012). Långsiktiga effekter av mindre klasser. Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering (IFAU).
- Gustafsson, J. E. (2013). Causal inference in educational effectiveness research: A comparison of three methods to investigate effects of homework on student achievement. *School Effectiveness and School Improvement*, 24(3), 275-295.
- Hansson, Å., & Gustafsson, J. E. (2016). Pedagogisk segregation: Lärarkompetens i den svenska

grundskolan ur ett likvärdighetsperspektiv. Pedagogisk forskning i Sverige, 21(1-2), 56-78.

- Hanushek, Eric A., Piopiunik, Marc och Wiederhold, Simon. (2019) Do Smarter Teachers Make Smarter Students? Education next, 19(2)
- Hanushek, E. A. (2011). Valuing teachers: how much is a good teachers worth?. Education next, 11(3), 40-46.
- Hanushek, E. et al. (2019) The Achievement Gap Fails to Close. Education Next.
- Kang, N. H., & Hong, M. (2008). Achieving excellence in teacher workforce and equity in learning opportunities in South Korea. Educational Researcher, 37(4), 200-207.
- Vlachos, J. (2012). Är vinst och konkurrens en bra modell för skolan. Ekonomisk debatt, 40(4), 16-30.

Nyheter

- Arevik, Niklas. ”Det har skett en pedagogisk segregation”. Lärarnas Tidning. 2017-11-14
- Bergling, Mikael. Lärarnas undervisningstid har ökat med två veckor per läsår. Skolvärlden. 2019-04-22
- Berling, Mikael. Stora skillnader hur kommuner satsar på lärares fortbildning. Skolvärlden. 2019-01-24
- Ferm, Moa och Pisoni, Johan. Dubblerat lönetillägg till lärare i utsatta områden. SVT Nyheter. 2019-08-19
- Granestand, Cecilia och Halth, Gustav. Utsatta skolor får nobben. Dagens Samhälle. 2018-11-01
- Oldenburg, Leif. Friskolor kräver nio miljarder av Solna. Stockholm Direkt. 2016-10-27
- Ekot (2019). Ökade kostnader för skolan – men resultaten hänger inte med. [Radioprogram]. Producent: Karl Eckhart, Sveriges Radio, P1 9 oktober.
- Hedman, Emil. Likvärdighetsbidrag krymper med en miljard. Skolvärlden. 2019-11-13
- Lindstam, Martin. Polisen presenterar ny lista på särskilt utsatta områden. SVT Nyheter. 2019-06-03
- Rahlén, Hanna och Gustavsson, Niklas. Tufft för Ljungbyhedsskolan efter Klippans friskolas konkurs. Helsingborgs Dag-blad. 2019-11-21
- Skolvärlden. Skolavhopp kostar 260 miljarder per årskull. Skolvärlden. 2014-06-11
- Skolvärlden. Olika pengapåsar bidrar till utanförskap. Skolvärlden. 2013-10-24
- Söderqvist, Arne Gustav. Lärarnas villkor förr och nu. Dagens Nyheter. 2016-05-16
- Wallin, Fredrik. SPSM om nedskärningarna: Drabbar utsatta elever hårt. Skolvärlden. 2019-11-27
- TT. Regeringen slopar kritiserat bidragskrav. Svenska Dagbladet. 2019-12-07
- Östman, Karin. JB går i konkurs – vd:n drack ett vin för 779 kronor. Aftonbladet. 2013-06-12

Övrigt

- Sameskolsstyrelsen (u.å.). Myndigheten. Tillgänglig via sameskolsstyrelsen.se/myndigheten/
- Skolverket (2019). Stöd för nyanlända elever. Från www.skolverket.se/regler-och-ansvar/ansvar-i-skolfragor/stod-for-nyanlanda-elever (Hämtat 2019-12-12)
- Specialpedagogiska Skolmyndigheten (2015). Våra skolor. Tillgänglig via spsm.se/skolalternativ/vara-skolor/

Kapitel 4

Utredningar, propositioner, rapporter och undersökningar

- Lärarförbundet (2019). Dokumentationsbördan – ett arbetsmiljöproblem för lärare. Stockholm: Lärarförbundet
- Lärarförbundet (2019). Trygghet att skapa studiero – en rapport om lärares ansvar och befogenheter. Stockholm: Lärarförbundet
- Lärarnas Riksförbund (2014). Studiero – vägen till kunskap. Stockholm: Lärarnas Riksförbund,
- Lärarnas Riksförbund (2017). Mer resurser till utsatta skolor – en granskning av situationen på skolor med särskilda utmaningar. Stockholm: Lärarnas Riksförbund
- OECD (2016). Country Note: Sweden. Paris: OECD
- Prop. 2009/10:165. Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet. Hämtad från www.riksdagen.se

riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/proposition/den-nya-skollagen---for-kunskap-valfrihet-och_GX03165

- Skolverket (2018). Ordningsregler och disciplinära åtgärder: En kartläggning av skolors arbete. Stockholm: Skolverket
- Skolverket (2019). PISA 2018: 15-åringars kunskaper i läsförståelse, matematik och naturvetenskap. Stockholm: Skol-verket
- Skolinspektionen (2019). Skolenkäten 2018.

Studier

- Arum, R., Ford, K., & Velez, M. (2012). School discipline, Student achievement and social inequality. Improving learning environments in schools: school discipline and Student achievement in comparative perspective. Stanford University Press, Stanford, 1-41.
- Kellam, S. G., Mackenzie, A. C., Brown, C. H., Poduska, J. M., Wang, W., Petras, H., & Wilcox, H. C. (2011). The good behavior game and the future of prevention and treatment. *Addiction science & clinical practice*, 6(1), 73.
- Lannie, A. L., & McCurdy, B. L. (2007). Preventing disruptive behavior in the urban classroom: Effects of the good behavior game on student and teacher behavior. *Education and Treatment of Children*, 30(1), 85-98.

Nyheter

- Bergling, Mikael. Var femte lärare tvekat att ingripa vid bråk. *Skolvärlden*. 2017-04-27
- Bloodworth, Callum. Engelska skolan kritiseras för ordningsregler. *Expressen*. 2013-05-02
- Halldén, Lisa. Så har Storstretskolan tacklat krisen. *Botkyrka Direkt*. 2019-05-29
- Moreno, Federico. Det första sveket – skolan där arga elever tog makten. *Expressen*. 2019-06-01
- Olsson, Christer. Antimobbningsverktyget Friends saknar trovärdighet. *Dagens Nyheter*. 2018-04-23
- Thorén, Mats. Engelska skolan får kritik för brist på elevinflytande. *Lärarnas Tidning*. 2014-10-17
- Thurfjell, Karin. Mer kvarsittning i friskolor: ”Ska inte syssla med straff”. *Svenska Dagbladet*. 2017-04-14

Övrigt

- Botkyrka kommun (2019). Storstretskolan. Tillgänglig via www.botkyrka.se/barn--utbildning/skolbarn/grundskolor-i-kommunal-regi/storstretskolan.html (Hämtad 2019-12-13)
- Brottsbalk (1962:700)
- Högsta Domstolens dom B 1354-07
- Skolinspektionen (2019). Vad vi sett inom trygghet och studiero under 2018. Tillgänglig via www.skolinspektionen.se/sv/Rad-och-vagledning/trygghet--studiero (Hämtad 2019-12-13)
- Skollag (2010:800)
- Skolverket (2019). Trygghet, studiero och disciplinära åtgärder. Tillgänglig via www.skolverket.se/regler-och-ansvar (Hämtad 2019-12-15)

Kapitel 5

Utredningar, propositioner, rapporter och undersökningar

- Andersson, J. (2015), Med läsning som mål: om metoder och forskning på det läsförbättrande området, Stockholm: Statens kulturråd.
- Lärarnas Riksförbund (2019), En ny skolform för obehöriga till gymnasieskolan
- Socialstyrelsen (2007), Frihet och ansvar – En undersökning om gymnasieungdomars upplevda frihet att själva bestämma över sina liv.